

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1011208717

Дата перевірки:
16.05.2022 20:46:02 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
16.05.2022 20:48:21 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: KozubGergely_BA_Istoriya_2022

Кількість сторінок: 47 Кількість слів: 13974 Кількість символів: 108073 Розмір файлу: 1.20 MB ID файлу: 1011101420

4.9% Схожість

Найбільша схожість: 0.94% з Інтернет-джерелом (<https://mek.oszk.hu/10400/10497/10497.pdf>)

4.09% Джерела з Інтернету

98

Сторінка 49

1.49% Джерела з Бібліотеки

117

Сторінка 50

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

2

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ЗУІ
Протокол № „3” від „27” квітня 2021 р.
Ф-КДМ-2

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ПОЛІТИЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РОЛЬ
МУКАЧІВСЬКОГО ЄПИСКОПА ЮЛІЯ ФІРЦАКА
У СВІТЛІ СВЯТКУВАННЯ МІЛЕНІУМА

КОЗУБ ГЕРГЕЙ ІГОРОВИЧ

Студент IV-го курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 2 /31 березня 2022 року

Науковий керівник:

МОЛНАР ФЕДІР ФЕДОРОВИЧ

доктор філософії, доцент

Завідувач кафедру:

ЧОТАРІ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

доктор філософії, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 2022_ року

Протокол № _____ / 2022_

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою ЗУІ
Протокол № „3” від „27” квітня 2021 р.
Ф-КДМ-2

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота

**ПОЛІТИЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РОЛЬ
МУКАЧІВСЬКОГО ЄПИСКОПА ЮЛІЯ ФІРЦАКА
У СВІТЛІ СВЯТКУВАННЯ МІЛЕНІУМА**

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконав: студент IV-го курсу

КОЗУБ ГЕРГЕЙ ІГОРОВИЧ

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Науковий керівник: **МОЛНАР ФЕДІР ФЕДОРОВИЧ**
доктор філософії, доцент

Рецензент: **ДАНЧ ЮРІЙ ЯНОШОВИЧ**
викладач

Берегове
2022

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

**FIRCZÁK GYULA MUNKÁCSI PÜSPÖK
POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA
A MILLENNIUMI ÜNNEPSÉGEK TÜKRÉBEN**

Szakdolgozat

Képzési szint: alapképzés

Készítette: Kozub Gergely

IV. évfolyamos hallgató

Képzési program: Középfokú oktatás (történelem)

Témavezető: Dr. Molnár Ferenc

PhD, docens

Recenzens: Dancs György

Főiskolai oktató

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ОСНОВНІ ПОДІЇ ЖИТТЯ ЮЛІЯ ФІРЦАКА	7
1. 1 Від народження до призначення головним пастором	7
1. 2 Початок роботи в політиці..	8
1. 3 Юлій Фірцак як депутат	9
1. 4 Призначення єпископом	11
РОЗДІЛ II. РОЛЬ ЄПИСКОПА ФІРЦАКА ПІД ЧАС СВЯТКУВАННЯ ТИСЯЧОЛІТТЯ В ПІВНІЧНО-СХІДНІЙ УГОРЩИНІ	14
2. 1 Передвістки святкування тисячоліття.....	14
2. 2 Циркуляр тисячоліття Юлія Фірцака	15
2. 3 Положення єпископа Фірцака про шкільні обряди в греко-католицьких народних школах	17
2. 4 Урочистості в комітаті Унг	18
2. 5 Роль єпископа Фірцака під час святкування тисячоліття в комітаті Берег	22
РОЗДІЛ III. КРИТИКИ ДО ЄПИСКОПА ФІРЦАКА У СВІТЛІ СВЯТКУВАННЯ ТИСЯЧОЛІТТЯ	29
3. 1 Критика євреїв Мукачева щодо єпископа Фірцака.....	29
3. 2 Єпископ Фірцак у перехресному вогні галицьких русинів.....	32
РЕЗЮМЕ НА УГОРСЬКІЙ МОВІ	34
РЕЗЮМЕ	36
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛИ ТА ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ	38
ДОДАТОК	42

Tartalom

BEVEZETÉS	5
I. FEJEZET FIR CZÁK GYULA ÉLETÉNEK FŐBB ESEMÉNYEI	7
1. 1 Születésétől nagypréposti kinevezéséig	7
1. 2 Első lépések a politika színterén.	8
1. 3 Firczák Gyula mint országgyűlési képviselő	9
1. 4 A püspöki kinevezés.....	11
II. FEJEZET FIR CZÁK PÜSPÖK SZEREPE A MILLENNIUMI ÜNNEPSÉGEK IDEJÉN ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON	14
2. 1 A millenniumi ünnepek előzményei	14
2. 2 Firczák Gyula millenniumi körlevele.....	15
2. 3 Firczák püspök rendelkezése a görögkatolikus népiskolákban rendezendő iskolai ünnepekről.....	17
2. 4 Az Ung megyében zajló ünnepek	18
2. 5 Firczák püspök szerepe a Bereg megyei millenniumi ünnepek idején	22
III. FEJEZET A FIR CZÁK PÜSPÖKÖT ÉRT KRITIKÁK A MILLENNIUMI ÜNNEPSÉGEK TÜKRÉBEN	29
3. 1 A munkácsi zsidók Firczák püspökkel kapcsolatban megfogalmazott kritikái	29
3. 2 Firczák püspök a galíciai rutének keresztútjában	32
ÖSSZEGZÉS	34
PE3IOME	36
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE	38
Mellékletek	42

BEVEZETÉS

Korábbi sajtó- és levéltári kutatásaink ráirányították a figyelmemet Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspök személyének fontosságára. Mivel a ruszinság egyetlen elit rétegének a görögkatolikus papság számított, ezért a mindenkori munkácsi főpásztor egyfajta nemzeti vezetőként is jelen volt a csonka társadalomban élő nemzetiségi hívek életében.

Firczák Gyulát I. Ferenc József király 1882-ben nevezte ki kanonoknak, 1886-ban pedig nagyprépostnak, mely feladatkört püspöki beiktatásáig látta el. 1887–1891 között országgyűlési képviselőként tevékenykedett a kormányzó Szabadelvű Párt színeiben. A képviselőházban az oktatási bizottság elnöke volt, ezt követően pedig a Főrendiház tagja lett. Politikusi befolyását elsősorban az oktatási, nevelési, szociális és gazdasági gondok megoldására irányította. Munkám első felét ezen események részletesebb bemutatására szenteltem.

A munka második szakasza Firczák püspök szerepét mutatja be az északkelet-magyarországi millenniumi események tükrében. Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a főpásztor már 1893. április 13-án kiadta millenniumi körlevelét, amelyben támogatta a honfoglalás ezeréves évfordulójának megünneplésére vonatkozó terveket, illetve az esemény parókiális szintű méltatásáról is rendelkezett. Kénytelen volt szembenézni azzal a fennálló problémával, hogy a politika és közvélemény bizalmatlansággal tekintettek az országban található görögkatolikusokra. A honfoglalás millenniumának közeledte lehetőséget biztosított a köztudatban lévő bizalmatlanság felszámolására. Firczák püspök a görögkatolikus egyházat úgy próbálta bemutatni, mint amely egyháznak hívei részt vettek a honalapításban és az államépítésben, ezért az 1896-os ünnepsorozat a munkácsi egyházmegye és a társadalom felé is hangsúlyos gondolattá vált.

A téma kutatásának aktualitása. Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspök életútjának kutatása jelentős eredményekkel járulhat hozzá a dualizmuskori Északkelet-Magyarország nemzetiségi, egyháztörténeti és társadalmi kérdéseinek megválaszolásához, valamint a polgári átalakulás helyi jellegzetességeinek jobb megértéséhez. A munka fontos információkkal szolgál a nemzetiségileg és felekezetiileg igen heterogén régió 19. század végi – 20. század eleji etnikai és vallási helyzetének feltárásához.

A munka tárgya, hogy a szakmai és a téma iránt érdeklődők számára elérhetővé tegye a szakirodalom és a sajtóforrások által nyújtott tényanyagot és hozzájáruljon a térség történelmének megismeréséhez.

A kutatás módszere. A munka elsősorban a magyar, angol és ukrán nyelvű szakirodalom áttekintésére, valamint sajtó- és levéltári kutatásra épül. Firczák élete és tevékenysége a magyar kormányhoz közel álló lapok, a függetlenségi ellenzék és a pártonkívüli időszaki kiadványok, egyes klerikális orgánusok, ismeretterjesztő lapok, valamint azon orgánusok segítségével kerül

bemutatásra, amelyek részletesebb betekintést engedtek az ungi és a beregi események történetébe, Firczák Gyula életének különböző szakaszaiba.

A kutatás révén olyan, új ismeretekkel bővíthetjük a Firczák püspökről szerzett tudásunkat, melyek a dualizmuskori Északkelet-Magyarország mindennapjait, az ezredévi ünnepélysorozat eseményeit, egy új, eddig nem látott módon világíthatja meg. Az említetteken kívül olyan napjainkban is jelentkező kérdések történeti gyökereit is megvilágítanánk, mint a ruszin/ukrán–magyar, illetve a görögkatolikus–pravoszláv viszony. E levéltári- és sajtóforrásokat feldolgozó kutatás, amellyel, hogy képet próbál alkotni Firczák Gyula életéről és püspöki tevékenységéről, szakmai párbeszédet indíthat a sokszínű – több ország, nemzet és vallás keresztútján fekvő – terület múltjáról.

A munka megírásához számos szakirodalmi és levéltári forrás, valamint korabeli sajtóanyag állt rendelkezésünkre, amelyek eredményeit legjobb tudásunk szerint igyekeztünk beépíteni munkánkba. A dolgozat a következő elemekből áll: bevezetésből, három fejezetből, összefoglalóból, 30 oldalnyi szövegből. A felhasznált irodalomlista 43 címegegyeséget tartalmaz.

I. FEJEZET

FIRCZÁK GYULA ÉLETÉNEK FŐBB ESEMÉNYEI

1. 1 Születésétől nagypréposti kinevezéséig

Firczák Gyula 1836. augusztus 22-én született, a Magyar Királyság északkeleti peremén, Horlyó¹ községében.² Születésnapja változóan jelenik meg a kordokumentumokban, egyes esetekben 22-e, de sok alkalommal előfordul, hogy 26-a van megnevezve születésének napjaként, mint például a fővárosban megjelenő, püspöki kinevezéséről szóló cikkek esetében.³ Édesapja, Firczák Bazil, ugocsai főesperes, édesanyja Hadzega Teréz. Édesanyja révén rokoni szálak fűzték (unokatestvére) Popovics Bazilhoz, munkács egykori püspökéhez (1837–1864), aki tanulmányai során mindvégig pártfogója és iránymutatója lesz az ifjú papnövendéknek.⁴

Firczák tanulmányait Északkelet-Magyarország jelentősebb városaiban végezte el. Elemi iskolát Munkácson, gimnáziumi éveinek első hat esztendejét Ungváron töltötte, majd egy évet tanult Szatmáron. Gimnáziumi éveit végül Kassán fejezte be.⁵ 1855-ben Popovics püspök a munkácsi egyházmegye papnövendékeinek sorába vette, majd ugyan ebben az évben Bécsbe küldte, ahol megkezdte teológiai tanulmányait. A Szent Borbála szemináriumot 1860-ban doktorátusának megszerzésével zárta.⁶

Tanulmányai befejezése után feleségül vette Gerevics János parókus leányát, Gerevics Emíliát.⁷ 1861-ben az Ungvári Papnevelő Intézet tanára lett.⁸ Az életével kapcsolatban megjelent sajtóanyagok több alkalommal megjegyzik, hogy az általa oktatott tantárgyak mindegyikét „ékes latin nyelven adta elő”.⁹ 1861. szeptember 26-án szentelték áldozópappá. Még ebben az évben 15 hónapnyi házasság után elvesztette feleségét. Gyermekek nélkül, özvegyen maradt Firczák Gyula ettől kezdve életét a teológiának, az egyház szolgálatának és önmaga fejlesztésének szentelte.¹⁰ Ismereteit külföldi utazásokkal gyarapította tovább. Tanulmányútjainak fő helyszínéül Franciaország, Németország, Törökország, Anglia és Olaszország szolgált. Tökéletesítette a német- és franciatudását, valamint zongoratudását.¹¹

¹ A Magyar Királyság fennállásáig Ung vármegye része, ma Hudljava néven az Ungvári járáshoz tartozik.

² Sz.n.: Firczák Gyula. *Ung*, 1912. június 12. 22. sz. 1.

³ Sz.n.: Firczák Gyula. *Vasárnapi Újság*, 1892. május 1. 18. sz. 1.

⁴ BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1997. 114. (Továbbiakban: BOTLIK 1997.)

⁵ MAROSI István: Firczák Gyula (1836–1912) munkácsi püspök élete és munkásságának súlypontjai. *Acta Beregsasiensis*, 2010, 9. évf., 2. köt. 78. (Továbbiakban: MAROSI 2010.)

⁶ BOTLIK 1997. 114.

⁷ Gerevics János 1818-ban született Makarján, 1846–1864 között Kovászó településén szolgált. Vö. LEHOCZKY Tivadar: *A beregmegyei görögszertartásu katolikus lelkészséget története a XIX. század végéig*. Grönstein Mór, Munkács, 1904. 120.

⁸ MAROSI 2010. 78.

⁹ Sz.n.: Firczák Gyula. *Ung*, 1912. június 12. 22. sz. 1.

¹⁰ BOTLIK 1997. 114.

¹¹ Sz.n.: Firczák Gyula. *Heti Szemle*, 1912. június 5. 23. sz. 2.

Firczák papnevelő intézet berkein belül végzett munkáját figyelembe véve kirajzolódik az az odaadás, igényesség, ami egész életét végigkísérte. Ezekben az években szervezi meg a Magyar Egyháziroldalmi Iskolát és Zenekört. A közegészségügy és a kertészet számára külön tanszéket hozott létre. A papnevelés tükrében elengedhetetlennek tartotta a kulturális – ezen belül is a zenei – műveltség és az agronómia tudományának – főként a gyümölcsfatermesztés – elmélyítését. Úgy vélte, hogy e tudás elsajátítása fontos eleme a sikeres papi szolgálatnak a perifériában elszórt, elszegényedett falvak esetében.¹²

Püspöki kinevezése előtt számos tisztségre nevezték ki. 1872-ben az Ung megyei törvényhatósági bizottság tagjává választották. A püspöki szentszék a felsőbb leányintézet szervezésével és igazgatásával bízta meg és ezt a feladatkörét hét évig látta el. 1871-ben címzetes, majd pedig 1876-ban aktív kanonoknak nevezték ki. Ugyan ebben az évben az Ungvári Papnevelő Intézet rektora lett.¹³ 1879-ben becsületvölgyi (*De valle honesta*¹⁴) apáttá lépett elő. Négy év elteltével 1883-ban átvette a királyi püspöki hittani intézet főigazgatását.¹⁵ 1886-ban pedig az ungvári káptalan nagyprépostjává¹⁶ nevezte ki; ezt a feladatkörét püspöki kinevezéséig töltötte be.¹⁷

1. 2 Első lépések a politika színterén

Amennyiben Firczák püspök politikai pályafutását vizsgáljuk, akkor az esetek többségében a szakirodalmi munkák az országgyűlési képviselőként betöltött éveit emelik ki. Azonban még életének e szakaszát megelőzve már egy alkalommal feltűnt a politika színterén, igaz még akkor sikertelenül. A húszas éveiben járó Firczák Gyula kortesként volt jelen az 1865. évi képviselőválasztásokon, ahol a Szent Bazil Társulat¹⁸ tagjaként az ungvári körzet ruszin képviselőjelöltjét, Sztripszky Mihályt támogatta.¹⁹ Személyéről eddig annyit tudunk, hogy vezetőségi tagja volt a Szent Bazil Társulatnak,

¹² MAROSI 2010. 78–79.

¹³ 1906–1910. évi országgyűlés. A magyar országgyűlés. A főrendiház és a képviselőház tagjainak életrajzi adatai. Jókai Könyvnyomda, Budapest, 1906. 21.

¹⁴ Sz.n.: Firczák Gyula. *Vasárnapi Újság*, 1892. 18. sz. 1.

¹⁵ Uo. 21.

¹⁶ Nagyprépost a káptalan vezetője. Latinul *praepositus maior*. Feladata örködni a káptalan jogai fölött, perekben képviselői pozíciót látott el, védelmezte a káptalan alá tartozó birtokokat. A régi jogkor szerint a tanácskozásokban az első szó joga a nagyprépostot illette meg. Interneten: *Magyar Katolikus Lexikon* > N > *Nagyprépost*. <http://lexikon.katolikus.hu/N/nagypr%C3%A9post.html>. [Utolsó letöltés: 2022.04.23]

¹⁷ Sz.n.: Firczák Gyula. *Ung*, 1912. június 12. 22. sz. 1.

¹⁸ A Szent Bazil Társulat – 1864–1903 között Ungvár központtal működő, ruszin értelmiséget tömörítő egyesület. Gaganecz József eperjesi és Popovics Vazul munkácsi püspökök támogatásával jön létre. Célja: a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben élő görögkatolikusok művelődésének előmozdítása. Vö. ГАДЖЕГА Юрий. *Исторія «Общества св. Василя Великаго» и речько дню 60-летия оть его учрежденія*. «Школьной помощ», Ужгород, 1925.; MOLNÁR Ferenc: *The Life and Work of Stefan Pankovych, the Bishop of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo*. *Rusin*, № 64. 59–73.

¹⁹ BOTLIK 1997. 114.

valamint, hogy ebben az időben magas egyházi méltóságot tölthetett be.²⁰ A képviselőválasztásokon ellenfele Kandó Kálmán református magyar földbirtokos volt. Firczák Gyula a társulat fiatalabb tagjaival együtt szervezőagitációs munkát végzett. A társulat aktív munkája ellenére is a választási versengésből Kandó Kálmán került ki győztesen, 933 támogató és 7 ellenző szavazattal.²¹

A szavazás eredménye erőteljes tiltakozást, egyfajta mozgalmat váltott ki a ruszin értelmiség és a görögkatolikus egyház berkein belül. Tiltakozásuk első megnyilvánulása az 1865. november 25-én kiadott, Sztripszky-párt nevében megfogalmazott hétoldalas nyilatkozat volt, amit Demjánovics János és Lyachovics Bazil terjesztett fel az országgyűlés elé. A nyilatkozatban olyan visszaéléseket fogalmaztak meg, amivel a Kandó-pártiak ellehetetlenítették Sztripszky-ék támogatóinak szavazását.²²

Mindez egy elhúzódó politikai harcot eredményezett, amely során több Kandó-pártiakat bíráló nyilatkozat, petíció született. 1865. december 12-én a ruszofilek 18 oldalban szólaltak fel a ruszin választók nevében. Olyan sérelmeket adtak elő, mint például: a „nemesi osztály” megakadályozta törvénybe iktatott jogok használatát; a Sztripszky-pártiakat a teremből hamis ürügyekkel „kidobták”. A petíciót első körben 24-en írták alá, köztük Firczák Gyula is. Így ez az 1865-ben megjelent petíció volt ismereteink szerint az első dokumentuma ifjúkori pályájának.²³

1. 3 Firczák Gyula mint országgyűlési képviselő

„Mély csend és hallgatóság, melybe Ungvár város polgárai burkolódtak. Daczára annak, hogy a választásoktól már csak néhány hét választ el, Ungvár választó közönsége még távolról sem sejtí, hogy kit küld fel a jövő országgyűlésre.” – olvashatjuk a *Nemzet* című napilap 1887. évi 142. számában.²⁴ Az északkelet-magyarországi képviselőválasztások jól nyomon követhetőek a fővárosi lapokban. Jól kivehető az a bizonytalanság, ami körbe lengte az eseményeket.

Firczák Gyula neve már kezdetektől jelen volt a jelöltek sorában, azonban több alkalommal, más-más kerület képviselőjeként lett feltüntetve. Első ízben Ung megye képviselőjelöltjeként nevezték meg.²⁵ Az itteni események előzményeként lehet említeni gróf Török Napóleon²⁶ ungi

²⁰ MAYER Maria: *A ruszinok (kárpatukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. Századok.* 1974. 5–6 sz. 1150. (Továbbiakban: MAYER 1974.)

²¹ Sz.n.: Követválasztási mozgalmak. *Sürgöny*, 1865. december 2. 277. sz. 1.

²² MAYER 1974. 1152.

²³ Uo. 1152–1153.

²⁴ Sz.n.: Választási mozgalom. *Nemzet*, 1887. május 24. 142 sz. 2.

²⁵ Sz.n.: Választási mozgalmak. *Fővárosi Lapok*, 1887. április 23. 111. sz. sine pagina (továbbiakban: s. p.)

²⁶ Szendrői gróf Török Napóleon – 1867–1887 között Ung megye főispánja. 1887-ben saját kérelmére nyugdíjba vonult. Érdemeiért és a vármegye felvirágoztatásáért a Szent István-rend kiskeresztjével tüntették ki. MEDGYESI SOMOGYI Zsigmond (szerk.): *Magyarország főispánjainak története. 1000–1903.* Ifj. Kellner Ernő, Kő- és Könyvnyomdái Műintézete, Budapest, 1902. 224.; CIEGER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában.* Különlönyomat a Kárpátaljai Minerva 2000/1. számából. K. n., Budapest–Beregszász, 2000. 14–16.

főispán „nyugdíjba” vonulását. A főispán az országgyűlési választást megelőző hetekben mondott le tisztségéről és a megüresedett tisztséget fia, gróf Török József vette át, aki egészen addig a Szabadelvű Párt képviselőjelöltje volt. Azt követően, hogy az eddigi jelölt összeférhetetlenség miatt visszalépett a jelöltségtől, egyfajta mozgalom indult, hogy helyi illetőségű jelöltet állítsanak az ungvári kerület élére. Ellenpéldaként lebegett előttük a nagykaposi kerület, ahol hasonló közönnyel álltak a képviselőválasztáshoz, s emiatt egy antiszemita képviselő nyert mandátumot.²⁷ Ezt követően a sajtóban hirtelen változás lépett fel, hiszen az eddig ungvári kerület jelöltjeként szereplő Firczák Gyula már a nagybereznai kerület képviselőjelöltjeként kerül feltűntetésre,²⁸ ahol eddig Harkály Károly volt megnevezve a Szabadelvű Párt jelöltjeként.²⁹ Amikor elérkezett választás napja, Firczák Gyula választókerületében ellenjelölt nélkül maradt. Kormánypárti programjával sikerült mindenkit meggyőznie, aminek eredményeként 1887. június 17-én közfelkiáltással képviselővé választották.³⁰

Az országgyűlési képviselők között 9 katolikus pap volt, ami jelentős visszaesés a legutóbbi választáshoz képest, hiszen az akkori képviselők között 17 pap foglalt helyet. Az ellenzék sorai közt két papképviseelő kapott helyet, név szerint: Lesskó István Sárosból és dr. Berger Ignác Zalából. Az antiszemiták közt szintén ketten, dr. Komlóssy Ferencz és Kudlik János plébános. Míg a kormánypártiak közé öten kerültek be: dr. Rosztvál István, Latinovics Gábor és Széchenyi Jenő a kalocsai egyházmegyéből, Ivánkovics János szeged-rókusi plébános és az ungvári nagyprépost, Firczák Gyula.³¹

Firczák 1887-ben nagypréposti címén kívül minden tisztségéről lemondott.³² Az Ungvári Papnevelő Intézet rektori posztját Jakovics János kancellárkanonoknak adta át. Jakovicsot a közvélemény „kifogástalan hazafinak” és „közkedveltségű főpapnak” tartotta.³³

A közvélemény a kor közoktatásügyi bizottságának munkáját meglehetősen éles kritikával illette. Ha pontosítani akarunk, akkor nem a bizottság által elvégzett munkát kárhoztatta, sokkal inkább az el nem végzett teendőket kérte számon. *„Évek óta nincs semmi dolga a közoktatásügyi bizottságnak”* – írta a *Pesti Napló*.³⁴

Az újonnan megválasztott képviselőház mindenképpen szeretett volna változtatni ezen a helyzeten. Ennek megfelelően az 1888. október 19-i ülés egyik fő napirendi pontjának az elnökválasztást tűzték ki céljául. Az új kultuszminiszter, gróf Csáky Albin szeretete volna, ha Széchenyi Jenő a bizottság eddigi elnökének helyére katolikus pap kerül. Az új miniszter és

²⁷ Sz.n.: Választási mozgalom. *Nemzet*, 1887. május 24. 142. sz. 2.

²⁸ Sz.n.: Képviselőválasztási mozgalmak. *Pesti Hírlap*, 1887. május 19. 107. sz. s. p.

²⁹ Sz.n.: Választási mozgalmak. *Fővárosi Lapok*, 1887. április 23. 111. sz. s. p.

³⁰ Sz.n.: A vidéki választások. *Pesti Napló*, 1887. június 17. 165. sz. s. p.

³¹ Sz.n.: Különfélék. Katolikus papok. *Pesti Napló*, 1887. június 23. 171 sz. 2.

³² MAROSI 2010. 80.

³³ Sz.n.: Vidék. Az ungvári szeminárium. *Budapesti Hírlap*, 1887. szeptember 10. 249. sz. s. p.

³⁴ Sz.n.: A közoktatásügyi bizottság és a kormány. *Pesti Napló*, 1888. október 19. 289. sz. 1.

államtitkára, Berceviczy Albert Firczák Gyulát ajánlotta a poszt betöltésére, azonban meglepő módon a kormánypártiak nemtetszésüknek adtak hangot. Tiltakozásukat arra alapozták, hogy az ülést nem lehet megtartani, hiszen a házszabályokban előírt létszám nincs jelen. Emiatt a miniszter kénytelen volt beleegyezni abba, hogy az elnökválasztást elhalasszák.³⁵

November 26-án újra összeült a képviselőház közoktatásügyi bizottsága és „*hat heti vajúadás után*” végre sikerült elnököt is választani. Az elnöki poszt betöltésére három személyt találtak alkalmasnak.³⁶ Csáky Albin mindvégig Firczák Gyulát támogatta, az ülésen fel is szólalt mellette.³⁷ Azok a kormánypártiak, akik nem akartak papot látni a bizottság elnöki székében, Shwarcz Gyula mellett foglaltak állást.³⁸ Néhányan pedig a vaskalapos kálvinistát, Vadnay Károlyt akarták elnökül.³⁹ Az ülés 11 órakor vette kezdetét és Kiss Albert korelnök elnöklete alatt titkos szavazás útján zajlott le a választás, amelynek eredményeként szinte egyhangúlag Firczák Gyula mellett döntöttek. Így Csáky Albin elképzelése, hogy újra pap kerül a közoktatásügyi bizottság élére, 1888. november 26-án megvalósult.⁴⁰ Másnap a sajtóban megjelent a választás eredménye, illetve az a humorosnak szánt gondolat, hogy volt már plébános a bizottság elnöke, most kanonok, vagyis a következőnek minimum püspöknek kell lennie, de ahhoz a ház tagjai közt lennie kellene püspöknek.⁴¹

1. 4 A püspöki kinevezés

Az 1892. év újabb fordulatot hozott Firczák Gyula életében, hiszen Eperjesen ekkor szentelték fel hivatalosan is a munkácsi egyházmegye püspökévé. A király még 1891. május 26-án kinevezte az egyházmegye élére, azonban a hivatalos szertartásra majd egy évet kellett várni. Így az eseményre 1892. április 10-én került sor Pável Mihály nagyváradi, dr. Vályi János eperjesi és Meszlényi Gyula szatmári püspök segédlete mellett. Az ungvári beiktatást május 1-jén végezték.⁴²

A korabeli sajtót megvizsgálva láthatóvá válik, milyen közhangulat előzte meg Firczák püspöki kinevezését. „*Ki lesz Munkács püspöke?*” – tette fel a kérdést a *Bereg* című lap 1891. április 26-án megjelent számában.⁴³ Pásztélyi Kovács János püspök⁴⁴ halálával megüresedett a püspöki

³⁵ Sz.n.: A közoktatásügyi bizottság és a kormány. *Pesti Napló*, 1888. október 19. 289. sz. 1.

³⁶ Sz.n.: Budapest. November 26. *Pesti Napló*, 1888. november 27. 328. sz. 2.

³⁷ Sz.n.: Budapest: A vallás- s közoktatásügyi minisztérium 1889-iki költségirányzata. *Religio*, 1888. december 5. II. félév. 45. sz. 359.

³⁸ Sz.n.: Budapest. November 26. *Pesti Napló*, 1888. november 27. 328. sz. 2.

³⁹ Sz.n.: Budapest: A vallás- s közoktatásügyi minisztérium 1889-iki költségirányzata. *Religio*, 1888. december 5. II. félév. 45. sz. 359.

⁴⁰ Sz.n.: Budapest. November 26. *Pesti Napló*, 1888. november 27. 328. sz. 2.

⁴¹ Sz.n.: Képviselőház. *Fővárosi Lapok*, 1888. november 28. 329.sz. s. p.

⁴² Sz.n.: Firczák Gyula. *Vasárnapi Újság*, 1892. május 1. 18. sz. 1.

⁴³ Sz.n.: Ki lesz Munkács püspöke? *Bereg*, 1891. április 26. 17. sz. s. p.

⁴⁴ Pásztélyi Kovács János – munkácsi görög katolikus püspök. 1826-ban született Velejtén (ma Szlovákia). Iskolás éveit Nyíregyházán, Ungváron töltötte. Teológiát Munkácson végezte. Pappá 1849-ben szentelték fel. 1858-ban alesperesi, 1867-ben főesperesi kinevezést nyert. 1869-ben országgyűlési képviselővé választják Huszton, ugyanazon évben püspöki

trónus, melynek betöltésére két személyt tartottak alkalmasnak: Vályi Jánost, Eperjes püspökét és Firczák Gyulát, aki ekkor még az ungvári káptalani nagyprépostja.⁴⁵

Vályi püspöki munkássága már ismert volt, hiszen 1882-ben nevezték ki az eperjesi egyházmegye élére. Híres volt igazságszeretetéről, függetlenségéről és szelíd erélyéről, bölcsességéről. Azonban úgy vélekedett a közvélemény, hogy „*vétek őt vissza kívánnunk onnan, hol apostoli misszióját oly példásan teljesíti.*”⁴⁶

Firczák az eddig végzett munkájával már kivívta az emberek bizalmát, papi, országgyűlési és nagypréposti tevékenysége a hívek számára bizonyította, hogy alkalmas lehet a munkácsi püspöki szék betöltésére. Ebből kifolyólag nem meglepő, hogy a fővárosi és a periférián megjelenő sajtóban is olyan sorokat olvashatunk, minthogy „*Firczák nagyprépost tehát az, kit legjobban kívánnunk.*” Személyével kapcsolatban úgy vélekedtek, hogy ő lesz az, aki megoldást talál az alsópapságot és a tanítókat érintő anyagi problémákra, és kiutat mutat abból a reménytelennek látszó helyzetből, ami Pásztélyi Kovács János püspök hosszas betegsége alatt alakult ki. Elvárásként fogalmazódott meg az új főpásztorral szemben, hogy munkája során nagy figyelmet fordítson a vidék „*magyarosítására*”.⁴⁷

FIRCZÁK GYULA.

helynök Máramarosban. 1875-ben a munkácsi egyházmegye püspöke. 1891. április 5-én hunyt el. Vö. MOLNÁR Ferenc: Vázlatok Pásztélyi Kovács János munkácsi püspök (1874–1891) életéről. In *Szabad nemzet szabad hazában. Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára*. Szerk.: Varga Zsuzsanna – Melkovics Tamás. L'Harmattan, Budapest, 2021. 167–174.

⁴⁵ Sz.n.: A munkácsi püspöki szék. *Budapesti Hírlap*, 1891. április 22. 110. sz. 4.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo. 4–5.

1. kép: Firczák Gyula a Vasárnapi Újság 1892. május 1-i számának címlapján⁴⁸

A felsőbb irányítás is egyetértett a fenti érvekkel, így az 1891. április 26-i munkácsi püspökségre vonatkozó kinevezési okmány a vallás- és közoktatásügyi magyar miniszter által beterjesztésre került.⁴⁹ Egy hónap elteltével pedig május 26-án, az uralkodó is jóváhagyta kinevezését.⁵⁰ A *Budapesti Közlöny* július 5-i számában jelent meg Firczák kinevezésének hivatalos szövege:

„*Firczák Gyula munkácsi gör. szert. kath. székeskáptalani nagyprépostot, becsületvölgyi címzetes apátot és szentszéki ülnököt, munkácsi gör. szerz. kath. püspökké kinevezem.*

Kelt Bécsben, 1891. évi május hó 26-án.

Ferencz József, s. k.

Gr. Csáky Albin, s. k.”⁵¹

Firczák püspöki kinevezéséről elsőként a *Szegedi Napló* adott tudósítást. Ugyanis még július 4-én – mielőtt a nagy nyilvánosság előtt bárhol megjelent volna a püspöki kinevezésről szóló királyi határozat – lehozták a hírt, hogy „*munkácsi görög szertartású püspöki stallum be van töltve.*”⁵²

A főpásztori kinevezés után, 1891. augusztus 23-án utazott Bécsbe, ahol Galinberti Lajos pápai nuncius fogadta. Itt a vele érkezett két személyt, dr. Mikita Sándort és Drohobeczky Gyulát mint tanukat meghallgatták, majd ezt követően Firczák Gyula hittétele következett a követségi kápolnában. Majd ünnepi ebéd és Firczák nagyszabású latin beszéde következett.⁵³ Ferenc József szeptember 8-án fogadta Firczákot Bécsben. Ez alkalommal az uralkodó előtt kellett esküt tenni. Az eskütételnél jelen volt Szögyény-Marich László császári és királyi kamarás.⁵⁴ Ezt követte a már említett felszentelés.

Püspöki kinevezése okán az egyházi hierarchia számos pontján változás ment végbe. A kinevezés miatt a megüresedett nagypréposti stallumra új személyt kellett találni. Végül a választás Roskovics Ignác kanonokra⁵⁵ esett, ezzel elindítva egy láncreakciót. Minden kinevezés után maradt egy betöltetlen pozíció. Így Roskovics után a kanonoki székbe Drohobeczky Gyula, a *Kelet* című lap szerkesztője került, ami további személyek feljebb léptetését eredményezte.⁵⁶

⁴⁸ Sz.n.: Firczák Gyula. *Vasárnapi Újság*, 1892. május 1. 18. sz. 1.

⁴⁹ Sz.n.: Ki lesz Munkács püspöke? *Bereg*, 1891. április 26. 17. sz. s. p.

⁵⁰ Sz.n.: A munkácsi új püspök. *Bereg*, 1891. július 12. 28. sz. s. p.

⁵¹ Sz.n.: Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, Budapest. 1891. július 5. 151. sz. 2.

⁵² Sz.n.: Az új görög püspök. *Szegedi Híradó*, 1891. július 4. 181.sz. 1.

⁵³ Sz.n.: Firczák Gyula az új munkácsi püspök. *Bereg*, 1891. augusztus 30. 35. sz. s. p.

⁵⁴ Sz.n.: Firczák Gyula püspök eskütétele. *Bereg*, 1891. szeptember 13. 37. sz. s. p.

⁵⁵ Roskovics Ignác 1822. július 11-én született Tokajban. 1843-ban lett papnövendék. 1862-ben Debrecenben kiadott görögkatolikus imakönyve úttörő munkának számított. 1877-ben teológia tanár, egy évvel később valóságos kanonok, majd 1892-ben káptalani nagyprépost.. – PIRIGYI István: *Roskovics Ignác nagyprépost.* Interneten: <https://www.byzantinohungarica.com/index.php/roskovics-ignac-1822-1895>. [Utolsó letöltés: 2022.04.29]

⁵⁶ Sz.n.: Ki lesz Munkács püspöke? *Bereg*, 1891. április 26. 17. sz. s. p.

II. FEJEZET

FIRCZÁK PÜSPÖK SZEREPE A MILLENNIUMI ÜNNEPSÉGEK IDEJÉN ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGON

2. 1 A millenniumi ünnepségek előzményei

Fireczák Gyula püspök millenniumi ünnepségekben vállalt szerepének jobb megértése szempontjából elsőként a korabeli eseményeket vizsgáljuk meg, illetve azt, hogy milyen alapokon állt a honfoglalás emlékezete és az ún. „Árpád-mítosz” az adott kor társadalmában.

A magyar történelem első Kárpát-medencéhez köthető jelentősebb eseménye a honfoglalás, amely 895-ben vette kezdetét. Ez a dátum meghatározó jelentőségű, nevezhetjük alfának, hiszen ekkora tehető a magyar nép bejövetele a Kárpát-medencébe, vagyis ekkora tette a XIX. századi történetírás. Napjainkra több olyan elmélet született, amelyek igazolni próbálják a fent említett dátumot.⁵⁷

A hét törzsfő és népe a Vereckei-hágónál léptek át új földjükre, és ekkor döntöttek arról, hogy ez lesz az új hazájuk. Megindult a letelepedés és államalapítás folyamata, Árpád vezér lefektette a máig létező Magyarország alapjait. Ahogy Varga Bálint fogalmaz: „Dicső tetteivel [Árpád – K. G.] együtt a X. század elején sírba szállt, majd 9 évszázad elteltével újra kikelt onnan, hogy tettei az éppen kibontakozó magyar nacionalizmus központi mítoszává váljanak, ő maga pedig honalapítónak.”⁵⁸

Az ezernyolcszázad években a magyar történetírás mindenképp megszerette volna megalkotni a magyarság eredettörténetét, ezzel erősíteni a magyar nemzeti identitástudatot. Ehhez egy megfelelő alapot kellett találniuk, amely rövidesen sikerült is, hiszen P. dictus magister, avagy Anonymus krónikája a *Gesta Hungarorum* részletesen taglalt mindent, amire választ kerestek, többek között a honfoglalást, Árpád fejedelemmé választását stb.⁵⁹ A *Gesta Hungarorum* nagyközönséggel való megosztása, majd magyar nyelvű kiadásainak megjelenése, a munkát a kor egyik legnépszerűbb olvasmányává tette. Ezáltal felkeltette a magyarok kíváncsiságát: hogyan is zajlott a honfoglalás?⁶⁰

Ezekben az években a magyar történészek sora foglalkozott a honfoglalással, ezáltal az egész Árpád központú honalapító mítosz történelmi hitelességet kapott a nép szemében. Kis túlzással mindenki fejében csak a *Gesta Hungarorum* eseményei játszódtak le újra és újra, Árpádról és a hét vezérről szólt a sajtó, a kor poétái pedig igazi hőssé tették a fejedelmet. A tankönyvek elengedhetlen része lett az Árpád-kultusz megismerése, ezáltal olyan generáció kezdett el felcseperedni, amelynek

⁵⁷ VARGA Bálint: *Árpád a város fölött. Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2016. 9–10. (Továbbiakban: VARGA 2016.)

⁵⁸ VARGA 2016. 10.

⁵⁹ DÁVIDHÁZI Péter: A nemzet, mint res ficta et picta keletkezéséhez. *Holmi*, 2001, 4. sz. 428–439.

⁶⁰ Uo. 432.

tagjai egyértelműen őüket kezdték tisztelni a fejedelemben.⁶¹ De amikor közeledni látszott a magyarság kárpát-medencei bejövételének millenniuma, még mindig gyenge lábakon állt a magyar nemzeti identitástudat.⁶²

2. 2 Firczák Gyula millenniumi körlevele

Az eszme kétségkívül erősödött a kor magyar emberében, de az illetékes körök nem foglalkoztak behatóan e kérdéssel. Ennek oka az lehet, hogy az 1890-es évekre még a kor történészei sem jutottak egyhangú megállapodásra abban a kérdésben, hogy melyik év tekinthető a honfoglalás valós ezredik évének. Itt került képbe Bereg vármegye, hiszen az első felhívások a millennium megünneplésével kapcsolatban – a Millenáris Országos Bizottság létrejöttét megelőzve több évvel – itt születtek meg. Az első ilyen felhívásnak Janka Sándor a *Bereg* című újság 1889. március 10-i számának vezércikkét tekinthetjük, melynek címe: *Vármegyénk és az ezredéves ünnepély*. Janka Bereg vármegyének meghatározó szerepet tulajdonított, mivel e terület volt az, amelyet elsőként értek el és vettek birtokukba a honfoglaló csapatok. Ennek nyomán a szerző úgy ítélte meg, hogy párhuzamot kell vonni az akkori eseményekkel, s ezer év múltán e megyének kell „lefelől járni” a millenniumi mozgalom elindításában. Janka cikkét tulajdonképpen egy felhívásnak szánta, hogy Bereg megye következő közgyűlésén mindenképp állítsák össze és terjesszék be a millennium országos méltatásáról szóló indítványt.⁶³

Északkelet-Magyarország esetében nem Janka Sándor felhívása volt az egyetlen, amely a millenniumi ünnepek megtartására sarkallta az embereket, hiszen 1896. április 13-án napvilágot látott Firczák Gyula püspöki körlevele, amelyben támogatta a millennium megünneplésére vonatkozó terveket és az esemény parókiális megünnepléséről is rendelkezett.⁶⁴

A körlevél azon túl, hogy felhívta az egyházmegye figyelmét a millennium közeledtére, rendelkezett egy alapgondolattal és fogalmazhatunk úgy, hogy egy céllal. Az alapgondolata a katolikus egyház álláspontját hangsúlyozta.⁶⁵ Az 1894–95-ös egyházpolitikai törvények⁶⁶ katolikus

⁶¹ SINKÓ Katalin: Árpád kontra Szent István. *Janus*, 1989, 1. sz. 40–52.

⁶² VARGA 2016. 10–11.

⁶³ JANKA Sándor: *Vármegyénk és az ezredéves ünnepély*. *Bereg*, 1889. március 10. 10. sz. s. p.

⁶⁴ *Firczák Gyula munkácsi püspök 2147. számú körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepeléséről*. Ungvár, 1896. április 13. Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár. Bendász-hagyaték. Rendszerezés alatt. (Továbbiakban: Bendász-hagyaték.)

⁶⁵ MAROSI István: „...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...”. *Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza–Beregszász, 2019. 311–315.

⁶⁶ Az 1894–1895-ös egyházpolitikai törvények a kötelező polgári házasság és az állami anyakönyvezés bevezetéséről, az izraelita vallás teljes vallásszabadságának a kimondásáról, illetve a gyermekek vallásáról szóló előírások újra szabályozásáról döntött. Vö.: KLESTENITZ Tibor: *A magyar liberális főpapok és XIII. Leó az egyházpolitikai küzdelmek idején*. *Magyar Tudomány*, 2013, 5. sz. 548–552.

egyházra nézve negatív döntéseire szeretne volna felhívni a figyelmet, egy gondolat hangsúlyozásával: „a katolikus egyház nélkül nincs ezeréves Magyarország.”⁶⁷ A körlevélben a katolikus egyházat, mint a magyar nemzet megmaradásának alapját nevezte meg, sőt úgy vélekedett, hogy a keresztény egyház nélkül az elmúlt korok letűnt és megszűnt birodalmai közé került volna a magyar nemzet.⁶⁸

A körlevél célja pedig nem volt más, minthogy a millennium ügye mögé állva megerősítse az általános magyar katolikus öntudatot, hozzájáruljon az ünnepek létrejöttéhez, felhívva a figyelmet a görögkatolikus egyházra.⁶⁹ A XIX. században sok esetben szinte idegenként gondoltak a görögkatolikus egyházra a magyar társadalomban. A politika és közvélemény bizalmatlansággal tekintettek az országban található keleti szertartásúakra, főpásztorukat gyakran illették „a ruszinok püspöke” címmel, a híveket pedig „orosz vallásúaknak” nevezték még a későbbi időszakban is. A honfoglalás millenniumának közeledtével Firczák a görögkatolikus egyházat úgy próbálta bemutatni, mint amelynek hívei részt vettek a honalapításban és az államépítésben, ezért az 1896-os ünneppsorozat a munkácsi egyházmegye és a magyar társadalom felé is hangsúlyos gondolattá vált. A püspök a politikai és egyházi jártasságának köszönhetően lehetőséget látott az egyházi és társadalmi ünnepek összevonására. Meglátása szerint a nyilvános rendezvényeken való aktív részvétel elősegíti hívei beilleszkedését a magyar társadalomba.⁷⁰

Levelével nem csak összmagyarságban kívánta megváltoztatni a görögkatolikusok általános megítélését, hanem az északkeleti görög szertartású lakosságban is – akiket körlevelében „magyarorosz”-nak nevezett – megakarta erősíteni azt a tudatot, hogy van helyük a magyar hazában. Firczák úgy vélekedett, hogy a „magyaroroszok” és a magyarok történelme már Kijev alatt összefonódott és együttesen léptek be a Kárpát-medencébe. Nem megnevezve a pontos eseményeket, de utal arra is, hogy a magyar történelem viszontagságai során is mindig vállvetve harcoltak. „*S nem mint alávetett szolga, de mint osztályos testvérnépek voltak őseink e hazában jó és balsorsot egyaránt megosztva*”. Ennek bizonyítékeként nevezte meg a törvénykereten belüli önálló nemzetiségi létet és a keleti szertartás szabad gyakorlását.⁷¹

⁶⁷ GERGELY Jenő: Felekezetek és egyházak. *História*, 1996, 5–6. sz. 19.

⁶⁸ Firczák püspök 2147. számú körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről. Ungvár, 1896. április 13. Bendász-hagyaték.

⁶⁹ MAROSI István: A honfoglalás millenniuma és a Munkácsi Egyházmegye. In *Hajdúdorog, 1868–2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez*. Szerk.: Végheő Tamás. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2019. 75–76. (Továbbiakban: MAROSI 2019.)

⁷⁰ MAROSI 2019. 81–84.

⁷¹ Firczák püspök 2147. számú körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről. Ungvár, 1896. április 13. Bendász-hagyaték.

Firczák körlevelének nem csak szellemi hozománya volt, hanem számos rendelkezést és utasítást is tartalmazott az egyházközségek számára. Az egyházközségek és a papok részére öt pontban foglalta össze a fő teendőket a millenniumi ünnepekre vonatkozóan.⁷²

Az első pontban arról rendelkezett, hogy 1896. május 10-én az egyházközséghez tartozó összes templomban hálaadó szentmise (Te Deum) kerüljön bemutatásra. Ezt követte az ekténia⁷³, amelyet az uralkodóért, azaz I. Ferenc József királyért, családjáért és az egész magyar hazáért tartottak.⁷⁴ A következő pont ugyan erre a napra vonatkozóan elrendelte, hogy minden szolgáló pap a hálaadó szentmise közben ismertesse a jelenlévőkkel az esemény mivoltját, ezzel felerősítve a jelenlévő hívekben a hazaszeretetet, valamint, hogy még odaadóbban teljesítsék a hálaadásra és könyörgésre vonatkozó elvárásokat. A harmadik pontban szerepelt, hogy a szentmiséken zajló ekténiákat a „*великое славословіе*” (*Nagy Doxológia*)⁷⁵ ekténiával kell végezni.⁷⁶

Mindezt újabb könyörgésnek kellett követnie a hazáért és a királyért. Zárásként pedig, az egyházmegye minden templomában meg kellett szólalnia a harangnak, valamint a harangozásnak mindenhol egy órát kell tartania.⁷⁷ A püspök emellett felekezeti iskolákban zajló eseményekről és tartandó ünnepekről is rendelkezett.⁷⁸

2. 3 Firczák püspök rendelkezése a görögkatolikus népiskolákban rendezendő iskolai ünnepekről

Firczák püspök nem csak a papságot látta el útmutatással, hanem egy másik körlevelében a munkácsi egyházmegye görögkatolikus népiskolái számára is előírta, hogy milyen előkészületek előzzék meg az ünnepeket, és hogy azok miként menjenek végbe. Az utasítás alapján a munkácsi egyházmegye összes felekezeti iskolájában, 1896. május 17-én 9 órától kezdődően ünnepélyes hálaadó istentisztelettel egybekötött iskolai ünnepeket kellett tartani. Az ún. Te Deumot a papoknak és tanítóknak együttesen kell levezetni. A helyszínrre vonatkozóan is tartalmazott előírásokat a rendelet. Az ünnepeket, szabadban, lehetőleg az iskola udvarán kellett megtartani. Az iskola épületén címerrel ellátott nemzeti lobogóval, valamint az épület utcára néző falait „zöldgalyakkal” kellett díszíteni. Az

⁷² Sz.n.: Firczák püspök millenniumi körlevele. *Ung*, 1896. április 26. 17. sz. 3.

⁷³ Ekténia – folytonos és összefüggő imádság a bizánci szertartásban, könyörgéssorozat, melyet a pap vagy a diakónus énekel, s a nép „Uram irgalmaz!” vagy „Add meg, Uram!” szavakkal felel rá. Vö.: Interneten: *Magyar Katolikus Lexikon* > E > *Ekténia*. <http://lexikon.katolikus.hu/E/ekt%C3%A9nia.html>. [Utolsó letöltés: 2022.04.26]

⁷⁴ *Firczák püspök 2147. számú körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről. Ungvár, 1896. április 13.* Bendász-hagyaték.

⁷⁵ „*Великое славословіе*” – „*Dicsőség a magasságban Istennek!*” kezdetű ima. Katolikus liturgia szerint főünnepeken és vasárnapokon ünneplik.

⁷⁶ *Firczák püspök 2147. számú körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről. Ungvár, 1896. április 13.* Bendász-hagyaték.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ MAROSI 2010. 85.

iskola udvarára a bevezető kapun, illetve a bejáraton is kettő vagy három zászlót kellett elhelyezni. A tantermekben Magyarország térképét kellett elhelyezni, és azt koszorúval feldíszíteni.⁷⁹ A napi teendők és ünnepély programtervezete is leírásra kerültek. Eszerint a gyermekeknek az iskola előtt 8 óra 30 perckor kellett gyülekeznie, ahonnan a nemzeti zászló alatt vonultak a templomba. A miséző lelkészek az ekténiák alatt Ferenc József apostoli királyért, az uralkodóházáért és a magyar haza összes lakosáért kellett imádkozniuk.

Ezt követően zajlottak az iskolai ünnepek az intézetek udvarán, ahol a diákok mellett, jelen kellett lennie a meghívott vendégeknek és szülőknek. A papság feladata volt, hogy ismertesse a nagyközönséggel az esemény okát. A *Szózat* első versszakának eléneklésével és a többi versszak diákok általi elszavalásával veszi kezdetét az ünnepség, ahol el kellett hangoznia a magyar történelem ezer évét összefoglaló előadásnak és a renDELETEhez mellékelt szövegnek, amit minden szolgáló pap megkapott. Firczak püspök nagy gondot fordított a gyermekek által adott műsorra is, így a választható versek listáját is csatolta rendeletéhez. A listában olyan neves költők és lelkészek alkotásai jelennek meg, mint Vörösmarty Mihály, Mindszenty Gedeon, Földvály István stb. A műsor a *Himnusz* közös eléneklésével ért véget.⁸⁰

A rendelet utolsó oldala a gyermekek ruházatáról szólt (ünnepi öltözék, piros, fehér, zöld színű szalag), illetve további dekorációs elemeket is megemlített (virágkoszorúk, XIII. Leó pápa vagy Ferenc József arcképe). Felszólította az intézeteket a millenniumi fák ültetésére, amelyek lehetnek hárs vagy szil. Az ünnepek költségét az iskolák vagy templomok pénztárából fedezték.⁸¹

2. 4 Az Ung megyében zajló ünnepek

A Millenáris Országos Bizottság munkája nyomán végül a millenniumi ünnepeksorozat főbb eseményei Ungvárt is és a vármegyét is elkerülték. A Turul-émlékoszlop helyszínének kiválasztása során összevetették Ung és Bereg vármegyékben zajló történelmi eseményeket, amelyet követően az ún. 60-as bizottság egyhangúlag Munkács mellett tette le a voksát. Így végérvényesen eldőlt, hogy az északi kaput jelképező emlékoszlop Munkácsra kerül, azaz a Latorca-parti város lett az északkelet-magyarországi ünnepek központi helyszíne.⁸²

A lelkesedés Ungvár esetében így sem hagyott alább. Az ungi megyeszékhely Firczak Gyula püspöki rendeleteinek nyomán, a munkácsi esemény-sorozatot megelőzve, tisztelettel adózott a

⁷⁹ *Utásítás Magyarország ezer éves fennállásának millenniuma alkalmából a munkács-egyházmegyei gör. kath. népiskoláiban rendezendő iskolai ünnepélyek megtartására.* Ungvár, 1896. május. f. 1. Bendász-hagyaték.

⁸⁰ Uo. f. 2–3.

⁸¹ *Utásítás Magyarország ezer éves fennállásának millenniuma alkalmából a munkács-egyházmegyei gör. kath. népiskoláiban rendezendő iskolai ünnepélyek megtartására.* Ungvár, 1896. május. Uo. f. 2–3. Bendász-hagyaték.

⁸² THALY Kálmán: *Az ezredévi országos hét emlékoszlop története.* Wigand, Pozsony, 1898. 71–72. (Továbbiakban: THALY 1898.)

honalapítás ezredik évfordulója előtt. Az ungvári események hálaadással és az ezeréves magyar múlt előtti meghajlással teltek, annak megfelelően, ahogy azt Firczák millenniumi körlevelében megfogazta.

1896 márciusától kezdve Ung megyében számos eseményt tartottak: iskolai és óvodai rendezvényeket, a millennium tiszteletére rendezett áhítatokat, miséket, díszvacsorákat, jótékonyági bálakat, de az évforduló kapcsán Ungvár és a megye szépítésére is figyelmet fordítottak. A földművelésügyi miniszter meghagyásából az ungvári főerdőhivatal a vármegye erre alkalmas helyein a millennium emlékére fákat ültetett. Számos fával gyarapodtak az épülő utcások, illetve az újonnan épülő gimnázium (ma az Ungvári Nemzeti Egyetem Kémia Kara – K. G.) épülete előtti téren ekkor kezdték el betelepíteni a mai radvanci útszakaszt is.⁸³

Megyeszerte számos település kivette a részét a megemlékezésből. Szobrácon május 9-én reggel 30 diáklány díszmagyar öltözött, s a Rákóczi-indulót énekelve vonult az iskolaszék elnökéhez, ahol iskolai zászlóavatás történt, amelyet ünnepség követett. Zavatkán a feldíszített iskolában nemzeti színű kokárda kiosztása után a helyi temetőbe vonultak, ahol a *Himnusz* éneklésére került sor. A nap iskolai ünnepséggel zárult. Nagygejőcön Szaplanczay Benjámint helybéli lelkész intézett beszédet a felvonuló iskolásokhoz, továbbá 800 résztvevő közt 140 millenniumi könyvet osztottak szét. Zaricsón a község lakossága a misét követően harangzúgás, mozsárlövés és zeneszó kíséretében vonult a község melletti hegyre. Az első sorokban 50 bandériumi tagnak öltözött falubéli zászlókat vitt, őket 20 lovas követte. Hozzájuk Dudinszky Tivadar parókus intézett beszédet. Csap, akkor még községként felvonulást rendezett a vasútállomás és Vásártér között, majd ezt követően mulatságot, ahol céllövésben, lóversenyben, póznamászásban, lekváros fánk evésben mérettethettek meg a falubeliek. A nap tűzijátékkal zárult. Perecsenyen május 9-én majálist rendeztek, 10-én a millenniumnak szenteltek istentiszteletet, amely végén Csopey Gábor főesperes magyar és ruszin nyelven tartott történelmi ünnepi köszöntőt. Nagybereznán díszes kutat készítettek, melynek célja egyrészt a tisztelgés a millennium előtt, másrészt a község vízellátásának fejlesztése volt.⁸⁴

Az Ungvári Főgimnázium is csatlakozott a tiszteletadáshoz. Követve az események sorát három részes ünnepségsorozatot hirdetett, mely hálaadó istentiszteletből, iskolai ünnepségből és táncmulatságból állt. A helyi fiú- és lányiskolák növendékeit összefogó eseményre május 9-én kerül sor, a Drugeth-téren. Onnan a Széchenyi-kertet és megyeházat érintve a Kálváriára vonultak, ahol Hehelein Károly prépost-plébános vezette a misét. Ezt követte az iskolai ünnepség és táncmulatság. A főgimnázium mintájára a következő intézetek is ünnepséget rendeztek 1896 májusában: az Ungvári Kereskedelmi Tanonciskola, az Állami Elemi Iskola, az Ortodox Izraelita Iskola, a Római Katolikus

⁸³ Sz. n.: Millenniumi fák. *Ung*, 1896. február 16. 7. sz. s. p.

⁸⁴ CSATÁRY György: Ung megye és a millennium. In „*Szem látta, szív bánta...*” *Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok*. Szerk.: P. Punykó Mária. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996. 32. (Továbbiakban: CSATÁRY 1996.)

Elemi iskola, a Református Elemi Iskola, az Ungvári Királyi Görög Katholikus Tanítóképezde és számos vidéki intézet.⁸⁵

Az ezredévi ünnepség ungvári eseményeiről szóló sajtóanyagot vizsgálva válik tisztán láthatóvá, hogy Firczák püspök milyen köztiszteletnek örvendett. Országos szinten megbecsült személynek számított, de ez a megállapítás még inkább megállta a helyét az északkelet-magyarországi megyék vonatkozásában.

Ung vármegye törvényhatósági bizottsága 1896. május 10-én publikálta azt a felhívást, amely a május 18-án, 10 órakor megrendezésre kerülő eseményre invitálta az érdeklődőket. Az említett március 31-i ülésen megalapított ötfős bizottság döntése alapján a rendezvény Árpád pajzsra emelésének vélt helyén, az ungvári várban került megrendezése.⁸⁶ A végleges programtervet a következő pontokban határozták meg:

I. Ünnepi Istentisztelet. Május 18-ikán, reggel 7 órakor.

II. Ünnepi felvonulás.

III. Törvényhatósági bizottsági ünnepi közgyűlés.

IV. A községi előjárók és az 1848–49-es honvédek megvendégelése, ünnepi közebed és népünnepély.⁸⁷

Firczák fontos szerepet kapott az egésznapos ünnepély során, hiszen ő lett az ünnepi közgyűlés szónoka.⁸⁸ Az esemény alkalmából feldíszítették a várkertet, a közepén egy 3x10 méteres emelvényt állítottak fel, melynek magassága 70 cm volt. Itt egy szónoki és három jegyzői asztalt helyeztek el, az emelvénnel szemben. 800 személy számára ülőhelyet alakítottak ki, ahol helyet foglalhattak a megyei bizottsági tagok, a polgári hatóságok, a tiszti kar, a hölgyek, a községi előjárók, iparos testületek, gimnáziumi tanári karok, diákok, egyesített dalárdák stb. A ki- és bejáratok zászlókkal, címerekkel, feliratokkal lettek feldíszítve. E célból felhasználtak 100 méter zöld fenyőkoszorút, 10 címert, 38 zászlót. A bejárat felett a következő szöveg volt olvasható: „1896 – Isten áldd meg a magyart! – 1896”.⁸⁹

Május 18-án elérkezett a várt nap, reggel 5 órakor dobpergésre ébredtek Ungvár polgárai, amelyet a 65. gyalogezred zenés felvonulása követett. Hét órakor megkezdődtek a központi ünnepséget megelőző hálaadó istentiszteletek a görögkatolikus székesegyházban, a cseholyai görögkatolikus parókián, az evangélikus református templomban és a római katolikus plébániai-

⁸⁵ Sz. n.: Az ungvári főgymnasia millenniumi ünnepélyének sorrendje. *Ung*, 1896. május 3. 18. sz. s. p.; Sz. n.: Millenniumi ünnepségek. *Ung*, 1896. május 10. 19. sz. s. p.; Sz. n.: Iskolai ünnepélyek. *Ung*, 1896. május 17. 20. sz. s. p.

⁸⁶ Sz. n.: Ung vármegye ünnepi közgyűlése. *Ung*, 1896. május 10. 19. sz. s. p.

⁸⁷ Sz. n.: A vármegye ünnepe. *Ung*, 1896. május 17. 20. sz. s. p.

⁸⁸ Sz.n.: Az Ünnepi közgyűlése. *Ung*, 1896. május 24. 21. sz. s.

⁸⁹ CSATÁRY 1996. 31–32.

templomban. Ezzel egyidejűleg megkezdődött a küldöttségek, testületek gyülekezete a vármegyeháza előtti téren.⁹⁰

Elsőként a kaposi bírák, jegyzők és községek küldöttjei érkeztek meg 50 nemzeti lobogó kíséretében. A kaposiakat a kor a vármegye „legmagyarabb népe” címmel illette. Ez a megállapítás igaz volt rájuk a felvonulás kapcsán is, nem csak számuk, hanem lelkesedésük okán is. Őket követte a szobránci járás, 40 magyar ajkút tartalmazó kórusa, majd a nagybereznai és az ungvári járás küldöttjei. Nemzeti lobogók alatt érkeztek az ipartestület tagjai, a gimnáziumi ifjúság, a vasúti tiszti, az altisztikar és szolgaszemélyzet, a dalárda; testületileg vonultak ki a honvéd tisztikar tagjai, erdő hivatalnokok stb. A menet irányítását dr. Lüley Sándor polgármester, Berzeviczy István rendőrkapitány és Lehoczky Béla anyakönyvvezető teljesítették, míg a menetrend tartására az ipartestületi tagok ügyeltek. Tíz óra harminc perc magasságában körülbelül 7000–8000-re volt tehető a küldöttségek és a közönség száma. A tömeg készen állt az ünnepi menetre, a szobránci tüzérek megérkezése után, akiknek feladata a díszlovások leadása volt, megindult az ünneplő közönség, trombitaszó, ágyuk dörgése, lovak patkócsattogása kíséretében. A menet felépítése a következőképp alakult.⁹¹ Legelől a görögkatolikus leányiskola gyönyörű látványt nyújtó, magyar ruhába öltözött növendékei, utánuk következtek a gimnáziumi ifjak, az ungvári dalárda, majd őket követte a községek küldöttségei. Az ungvári várba való megérkezést követően a menet egy része távozott, hiszen a várkert udvarába mindössze 4000 embert tudtak befogadni. A várban elhelyezett emelvényen Kende Péter alispán, Tabódy Jenő főjegyző, Lasztókay Béla tiszti főügyész, Köröskényi Elek főszolgabíró, Minay István, Fekésházy Gyula és Szilágyi aljegyzők, Bernáth Zoltán, ifj. Nehrebeczky György és gróf Sztáray Gábor fogadta az ünneplő tömeget. Gróf Török József főispán és Firczák Gyula püspök utolsóként foglalták el helyüket.⁹²

Bár a munkácsi püspök az emelvényre utolsóként lépet fel, személye váltotta ki a legnagyobb ovációt a tömegből. Szünni nem akaró éljenzéssel fogadták, több percre el kellett telnie, hogy a több ezer fős Firczák püspök urat köszöntő tömeg elcsendesüljön annyira, hogy az ungvári dalárda papnövendékei hozzá tudjanak kezdeni műsorukhoz. A rendezvény a *Szózat* eléneklésével kezdődött.⁹³ Ezt követték az ünnepi beszédek. Tabódy Jenő vármegyei főjegyző köszöntötte a főispánt, ezzel átadva gróf Török Józsefnek a szót. A főispán az esemény fontosságáról, az ősi alkotmány keletkezéséről és történelmi jelentőségéről beszélt, majd a következő gondolattal kezdte meg beszédének utolsó szakaszát:

„Álmos fia, a honfoglaló Árpád, paizsra emeléssel fejedelemmé itt választatott meg. Innen indultak ki őseink Atilla örökét, hazánkat megszerezni.” Majd záróakkordként hivatalosan is

⁹⁰ Sz. n.: Az ezredik év ünnepélyei. Ungmegye díszközgyűlése. *Pesti Hírlap*, 1896. május 22. 142. sz. 6.

⁹¹ Sz. n.: Az ezredik év ünnepélyei. Ungmegye díszközgyűlése. *Pesti Hírlap*, 1896. május 22. 142. sz. 6.

⁹² CSATÁRY 1996. 32.

⁹³ Sz.n. Az ünnepi menet. Ünnepi közgyűlés. *Ung*, 1896. május 24. 21. sz. s. p

megnyitottnak nyilvánította a közgyűlést.⁹⁴ Ekkor érkezett el Firczák Gyula ünneplő tömeghez intézet beszéde. Megjelenése a szónoki emelvényen most az ellenkezőjét váltotta ki a tömegből. Mikor főispán beszédét követve felállt, hogy elkezdje szónoklatát, még javában tartott gróf Török Józsefnek szánt taps és éljenzés. De ahogy a korabeli tudósítások is írják „*felemelkedett, mikor ajkáról elhangzott az első szó, templomi csöndessé változott az előbb még lelkesedését elfojtani nem birt tömeg.*”⁹⁵

Beszédében a millenniumi körleveléhez hasonlóan az egyház és az állam szoros és nélkülözhetetlen kapcsolatáról beszélt. Kiemelte, hogy a két fél közötti szimbiózis nélkül nem jöhetett volna létre a magyar ezeréves múlt. Röviden összefoglalta beszédében a magyar történelem sorsfordulóit: „*...minden jel arra mutatott: hogy a magyar nemzetnek a Gondviselés, bizonyos fensőbb missiót kijelölt*”. Firczák ezt követően szólt a magyarság ezeréves múltjáról, kezdve a honfoglalással, Árpád fejedelemmé választásával, majd kitért a kalandozások korára és a sikertelen hadjáratokra, amiknek következtében, jutott el oda a magyar nemzet, hogy kénytelen volt belátni: a kereszténység nélkül nem maradhat fent sokáig. Szent István megkoronázását, a magyar nemzet európai népcsaládba való belépőjének nevezte. Beszédében nem feledkezett meg a magyar múlt kevésbé dicső, esetenként gyászos napjairól sem: „*Nemzetünknek nagy erényei mellett voltak bűnei is. És mert a világ erkölcsi rendje azt kívánja, hogy a bűn, büntetlen ne maradjon*”.⁹⁶ E gondolat mentén elindulva olyan eseményeket nevezett meg, mint Mohács, Szigetvár és Világos. Mindezeket intelemnek ítélte meg a jövőre nézve. Szónoklata záróakkordjaként ezeket a sorokat mondta: „*Éljen a Király – éljen a Haza!*”. Beszédével a jelenlévők számára hangsúlyozni kívánta a millenniumi ünneppsorozat egyik központi célját, a nemzeti identitás megerősítését. Az itt megjelent tudósítók a következőket írták: „*A hatást, amit e beszéd keltett, tollal leírni nem lehet.*”⁹⁷ A zárszó előtt a *Himnusz* eléneklését követően éljenzésben tört ki a tömeg a hazáért, a királyért, a vármegye két legelső és közkedvelt emberéért, a főispánért s a „magyarorosz püspökért”, Firczák Gyuláért.⁹⁸

2. 5 Firczák püspök szerepe a Bereg megyei millenniumi ünnepségek idején

A munka során már említésre került a Millenáris Országos Bizottság, amelynek feladatai közé tartozott az északi emlékoszlop helyszínének kiválasztása. A munkácsi és ungvári helyszínek „párbajából” végül a Rákóczi család dicső erődítményeként számon tartott munkácsi vár került ki

⁹⁴ Sz.n. Az ezredév ünnepélyei. Ungmegye díszközgyűlése. *Pesti Hírlap*. Budapest. 1896. május 22. 139. sz. 6.

⁹⁵ Sz.n. Vármegyei közgyűlés. *Ung*, 1896. május 31. 22. sz. s. p

⁹⁶ Sz.n. Az ünnepi menet. Ünnepi közgyűlés. *Ung*, 1896. május 24. 21. sz. s. p

⁹⁷ Sz.n. Ünnepi közgyűlés. *Ung*, 1896. május 24. 21. sz. s. p

⁹⁸ Sz.n.: A katonaság ébresztője, Hálaadó istentiszteletek, Az ünnepi menet, Ünnepi közgyűlés. *Ung*, 1896. május 24. 21. sz. s. p. ; CSATÁRY 1996. 31.

győztesen. Mint ahogy az ungvári eseménynél, itt is Firczák Gyula kulcsfontosságú alakja lett a várban zajló ünnepségnek.

Thaly Kálmán vezetésével háromfős bizottságot hoztak létre, mely feladata az emlékoszlopok megtervezése és a munkafolyamatok ellenőrzése volt. A hármas bizottság tagjai az említett Thaly, Romy Béla miniszterelnöki titkár és Berczik Gyula műszaki tanácsosból állt. Az emlékek tervezésével és művezetésével a miniszterelnök Berczik műszaki tanácsost bízta meg. Az emlékhelyek koncepciójánál tekintettel kellett lenni egyes helyek történelmi háttérére és egyes körök, illetve az ott élők speciális kívánságaira is.⁹⁹ A munkácsi vár esetében magas talapzaton, 24 méter magas piramist terveztek, melynek tetejében egy óriási bronz turulmadár kerül elhelyezésre.¹⁰⁰

A millenniumi ünnepségek közeledtével, 1896 júliusában Bereg vármegye programtervezetet adott ki, amelyet Magyarország szerte lehozott a sajtó. Ebben meghatározták az ünnepély dátumát. Ennek megfelelően július 18–20. között zajlott le az emlékoszlop és emlékhelyek átadása.

A munkácsi emlékoszlop a kormány által folytatott nemzetiségi politika szimbóluma volt. Az emlékmű egy üzenet volt az itt élőknek, emlékeztető, hogy ezer év telt el és mindemellett egy pillanatot kívánt megörökíteni az utókor számára. Feszty Árpád körképén Árpád vezér egy magaslat tetején ül fehér lován, mellette a hat vezér, utánuk a honfoglaló nép. Árpád jobbján, a völgyben a diadalmas tábor, bal oldalán füstölgő csatatér, vele szembe oltár, ahová a táltos vezeti az áldozatnak szánt fehér lovat. Körülöttük, róna, folyó, erdő, vagyis az új haza látható. Berczik Gyula a tervezés során ezt a pillanatot akarta beleültetni az emlékoszlopba, amely immáron 1896. július 19-én készen várta, hogy leleplezzék.¹⁰¹

⁹⁹ THALY 1898. 19.

¹⁰⁰ Sz. n.: Vegyes közlések. *Századok*, 1896, 5. sz. 475.

¹⁰¹ KÖVÁRY László: *A millennium lefolyásának története és a millenniumi emlékkalkotások*. Athenaeum, Budapest, 1897. 127. (Továbbiakban: KÖVÁRY 1897.)

1 .sz. ábra. A munkácsi millenniumi emlékoszlop¹⁰²

Az alkotás a tervek alapján a munkácsi vár bástyáján kapott helyet. Az emlékmű mind a négy sarka toronyszerű, ezek közül tör az ég irányába az obeliszk, melynek tetején kapott helyet a négy és fél méter szárnyfeszításvolságú, vörös rézből készült turulmadár. Az állat a magyar eredetmondák legendás madara, mely Kézai Simon szerint Géza fejedelemig a magyarság hadi jelvényé. Az emlékmű teljes magassága az eredeti terveket túllépve 33 méter magas lett.¹⁰³

Az emlékmű felavatására július 19-én került sor, a kormány, képviselőház és sajtó képviselőit vonatok hozták. A kormány képviselőjében Erdély Sándor igazságügy-miniszter érkezett. Kíséretében számos neves személyt találunk, akik politikai, katonai pozíciót töltöttek be Magyarországon, köztük Berczik Gyulát, az emlékmű tervezőjét is. Bereg vármegye határán Lónyay Sándor főispán fogadta az ünnepségre érkezőket. A hivatalos szerveken kívül képviseltette magát: Ung, Szatmár, Abaúj-Torna vármegye küldöttsége, Kiss Áron debreceni református, Schönborn-Buchheim Ervin gróf, munkács-szentmiklósi uradalom tulajdonosa és a honfoglaló nemzetség két leszármazottja, Lónyay Géza a Keme és Hedry Lőrinc az Aba nemzetségből. A Munkácsra érkezők között találjuk Firczak Gyula munkácsi görögkatolikus püspököt is.¹⁰⁴

Erdély miniszter délután öt órakor gróf Schönborn-Buchheim Ervin palotájában fogadta a küldöttségeket, elsőként a munkácsi egyházmegye papsága tette tiszteletét. A küldöttség szónoka

¹⁰² Forrás: THALY 1898. 27.

¹⁰³ Uo. 128.; THURY József: A Turul madár. In *Turul – A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye*. Szerk.: Fejépataky László. Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, Budapest, 1886. 124.

¹⁰⁴ KÖVÁRY 1897. 127–128.

Firczák püspök volt,¹⁰⁵ aki köszöntőjében a papságról beszélt, amelyet a vallás és hazaszeretet terén rendíthetetlennek nevezett. Kiemelte, hogy a görögkatolikus klérus mindvégig megőrizte a királyhoz és hazájához való hűségét. Beszédét áldással zárta, amely a jelenlévőkből hangos éljenzést váltott ki. Erdély miniszter a következő sorokkal köszönte meg a munkácsi püspök szavait: „*s Nekünk békére van szükségünk – mondám és kérem, hogy békés, hazafias törekvésünkben bennünket támogatni szíveskedjenek.*”¹⁰⁶

Másnap, az ünnepség napján öt órakor a katonai zenekar végigvonult Munkácson, magyar darabokat játszva; ezzel már a reggeli órákban megteremtette az ünnepi hangulatot. A város utcáit ellepték a vidékről és más településekről érkezők. Nyolc órakor elsütötték a vár falán álló tarackágyúkat és ezzel együtt megindult a meghívott vendégek kocsisora az ünnepély helyszínére, a vár alatti területen felállított kápolnasátor irányába, ahol kilenc órakor Firczák püspök vezetésével megkezdődött a hálaadó mise. A Te Deumról nem maradt fent részletes tudósítás. A korabeli sajtó vizsgálata segítségével azonban sikerült egy-egy momentumot feltárni. Mindent összevetve, a következő részletek derültek ki. Firczák teljes püspöki díszben lépet az oltárhoz.¹⁰⁷ Az oltár úgy került elhelyezésre, hogy a püspök arca a Kárpátok felé nézzen.¹⁰⁸ A misét rutén nyelven tartotta. A felsorakozó énekkar felváltva énekelt magyar és rutén egyházi énekeket. A csillagsátor körüli néptömeg, levett kalappal, földre térdelve, nagy áhítattal imádkozott.¹⁰⁹ A mise végén a püspök megszentelte a munkácsi nőegylet zászlaját.¹¹⁰

Itt kiemelném azt a tényt, hogy a fővárosi és helyi lapok eltérően vélekedtek Firczák Gyula ünnepi miséjéről. A fővárosi lapok tudósítói azt az álláspontot képviselték, hogy az egész napos ünnepen nem akadt pompásabb látvány az ünnepi misénél.¹¹¹ Míg az *Ugocsa* hetilap hasábjai értetlenkedve álltak a mise alatt éneklő kórus előtt. Nem értették, hogy a nagy érdemeket szerző görögkatolikus egyház az ungvári énekkar helyett, miért iskolásokból állította össze az énekkart. Úgy fogalmaztak, hogy a „gyermekes visítos szoprán hangja” nem illett bele ebbe a lélekemelő eseménybe.¹¹²

Az ünneplő tömeghez Erdély miniszter intézett beszédet, s a következőket mondta: „Oszlopot emeltünk Munkács várormára. Mit fog ez jelenteni Ezer év előtt, talán ma egy maroknyi nép messze-messze földről épen itt haladt el. Mondák és regék ködös homályából, mint egy zúgó vihar, úgy törtetett elő a honfoglaló, honalapító magyar! Hősök voltak, hont foglalók, hazát védők,

¹⁰⁵ Sz. n.: A munkácsi nemzeti ünnep. *Pesti Hírlap*, 1896. július 12. 190. (6308.) sz. 9.

¹⁰⁶ Sz.n.: Tisztelgés a miniszternél. *Pesti Napló*, 1896. július 19. 197. sz. 3.

¹⁰⁷ Sz. n.: Munkács ünnepe. *Pesti Napló*, 1896. július 20. 198. sz. 1–2.; Sz. n.: Ünnep a határszélen. *Pesti Napló*, 1896. július 21. 199. sz. 4–5

¹⁰⁸ Sz.n.: A beregmezei ünnepélyek. *Ugocsa*, 1896. július 26. 30 sz. 2.

¹⁰⁹ Sz.n.: A munkácsi Árpád-ünnep. *Budapesti Hírlap*, 1896. július 20. 198. sz. 1.

¹¹⁰ Sz.n.: A munkácsi várban. *Fővárosi Lapok*. 1896. július 20.

¹¹¹ Sz.n.: A munkácsi-émlékünnep. *Pesti Hírlap*, 1896. július 20. 198 (6316) sz. 1.

¹¹² Sz.n.: A beregmezei ünnepélyek. *Ugocsa*, 1896. július 26. 30 sz. 2.

vitéz harczot harczoltak, a vér patakzott innen–onnan. De az a vér összefolyt, együtt itta azt be Magyarország földje. Innen azután a magyar föld minden népe jó testvérré, egy nemzetté alakult. Szokás és nyelv más lehet, de egy a hazafiúi érzélem. **Tanúm erre különösen Munkács város vidéke, hol a hazaszeretethen, honfiúi érzelemben magyar és ruthén között nincs semmi különbség** [kiemelés tőlem – K. G.]”¹¹³

A beszéd után az ünneplő tömeg a várba igyekezett, ahol elérkezett az emlékoszlop leleplezésének pillanata. Gulácsy Dezső országgyűlési képviselő felolvasta az emlékiratot, mely az emlékoszlop alapjába került. Kiss Áron tiszántúli református püspök imája és áldása után a tömeg a *Szózat* eléneklésével zárta az eseményt, mely után végérvényes átadásra került az emlékoszlop.¹¹⁴

A közönség emelkedett, ünnepi hangulatban távozott az ünnep színhelyéről, a vár aljában díszes kocsik várták az előkelő, magas rangú vendégeket. A nép mindenütt sorfalat alkotva, zajosan megéljenezte a festői látványt nyújtó díszmenetet. Megérkeztek ezek után az Árpád térre, ahol a magyar színház, majd a leánynevelő intézet alapkövetélteli ünnepélye zajlott le, melyen részt vett miniszter és a vendégsége. Fazekas Béla, a színpártoló egyesület elnöke a színház alapkövetéltelénél beszédet intézett a miniszterhez. Szólt előbb a honfoglalóktól megszentelt földről, a magyar és rutén nép testvéri szeretetéről, amely kötelességévé tette Bereg megye lakosságának, hogy templomot emeljen a magyar kultúrának. Az alapkövetéltel megtörtént és az ünneplő közönség rövid pihenő után a *Csillag Szálló* nagytermébe ment, ahol díszlakomát tartottak. A pecsenye feltálasakor az asztalfőn ülő Erdély Sándor miniszter felkelt helyéről és fölköszöntötte a királyt és a királynét: „Hálával telt szívvel s lelkesült örömmel emeljük a poharat az ő jólétéért. Egy az egész nemzet a hő óhajlásban, a mindennap felhangzó buzgó imádságban, hogy a’ mindenható Isten fenséges királyunkat, Első Ferenc Józsefet és királynénkat, Erzsébetet sokáig éltesse. A magyarok szívében élni fognak ők örökön örökké.”¹¹⁵ Majd ezt követően Göllner Gyula Firczák püspökre emelt poharat és méltatta, amiért ilyen szorgosan járult hozzá az ünnepély létrejöttéhez.¹¹⁶

Ung és Bereg megye esetében 1896. július 21-re értek véget a millenniumi ünnepek. Amit Firczák Gyula millenniumi körlevelében papírra vetett, megvalósulni látszott. A rengeteg idő és odaadás, amit a magyar honfoglalás helyi megünneplésére fordított, meghozták a kellő hatást. A „ruszinok püspökének” szerepvállalása és a vármegyékben zajló események a sajtón keresztül bejárták az országot. Az Északkelet-Magyarországról érkező hírek elosztatni látszottak azokat a feltételezéseket, amelyek megkérdőjelezték a magyarországi ruszinok és görögkatolikusokkal hazafiságát. Firczák püspök azonban nem csak a közvéleményre akart befolyást gyakorolni, hanem

¹¹³ Vö. Sz. n.: A Bereg megyei ünnepélyek. *Ugocsa*, 1896. július 26. 30. sz. 1–2.; Sz. n.: Munkácsi Ünnep *Pesti Napló*, 1896. július 19. 197. sz. 3–4.

¹¹⁴ KÖVÁRY 1897. 130.

¹¹⁵ Sz. n.: A Munkácsi Nemzeti Színház *Pesti Napló*, 1896. július 20. 198. sz. 2.

¹¹⁶ Sz. n.: A munkácsi emlék-ünnep. *Pesti Hírlap*, 1896. július 20. 198. (6316.) sz. 1–2.

görögkatolikus hívekben is megakarta erősíteni azt a tudatot, hogy van helyük a magyar hazában. Kutatásom jellenlegi állása szerint úgy vélem, hogy püspök nagyrészt sikerrel járt. Ennek megállapítására a sajtóforrásokat vizsgálata során jutottam, hiszen a helyszíni tudósítások adnak csak képet arról, hogy a millenniumi ünnepek milyen fogadtatásnak örvendtek. Ennek érdekében, el kell rugaszkodni a vármegye központi eseményeitől és a határmenti ünnepeket kell górcső alá venni, ahol a Firczák által „magyarország”-nak nevezett lakosság élt.

Ezzel összefüggésben vizsgáljuk meg röviden a további eseményeket. A XIX. század végén Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Sáros és Szepes megyékben megközelítőleg 380 000 ezer rutént tartottak számon. Bereg megye vezetősége arra a döntésre jutott, hogy nem elégszik meg azzal, hogy a hét emlékoszlopból egy nekik jutott, további két emlékhely létrehozása mellett foglalt állást, és az emlékhelyek helyszínéül a rutének lakta területet választ. Az elsőt azon a ponton, ahol a monda szerint Árpád a Kárpát-medence területére lépett.¹¹⁷

A Vereckei-szoros azon pontjára tervezték az emlékhelyet, ahol a legkisebb átmérőjű a sziklahasadék, és ahol másfél méter magasságban – Kőváry László megfogalmazásával élve – egy „bizarr alakú” szikla található. Erre került az emléktábla, melyen a következő írás állt, domború betűkkel:

„Az ezer év emlékére. Alatta az ország címere, nemzeti színekben.

896. Árpád

1896. I. Ferencz József.”

Továbbá felkerült a címer, amely köré dőlt betűkkel a következő szöveget írták: „Isten áldd meg a hazát.”¹¹⁸

Ezen emlék átadására a munkácsi ünnepély után egy nappal, július 20-án került sor. Erdély miniszter és 90 kocsisból álló kísérete utazott el a Vereckei-szoroshoz, ahol az ott élő rutén nép éljenezve fogadta a vendégeket. A tömegből előlépve, Tankovich Antal volóci görögkatolikus pap tartott köszöntő beszédet, mellyel a miniszterelnököt méltatta. Az ováció elcsendesedését követően Erdély miniszter intézett beszédet az ünneplő tömeghez, majd ismételten a tarackágyúk elsütése után leleplezésre került az emlékmű. Ezt követően adták át a következő alkotást. Az ünneplő tömeg a Beszkidek egyik orma felé vette az irányt, ahol elérte az ország ezeréves határát, és a magyar-lengyel határszakaszt. Ide került Bereg vármegye harmadik emlékműve, a Határ-emlékoszlop. A négy méter magas, gránitból készült obeliszket, egy mesterséges földhalomra állították; a rajta elhelyezett emléktáblákon a következő szöveg volt olvasható:

„A honfoglalás emlékére Magyarország ezeréves fennállásának országos ünneplése alkalmából 1896-ik évben. Lónyay Sándor főispán, Jóbszty Gyula alispán közrehatása, Káldy Gyula

¹¹⁷ KŐVÁRY 1897. 130–132.

¹¹⁸ Uo.

kir. főmérnök művezetése mellett emelte a vármegye közönsége. I. Ferencz József királyunk dicsőséges uralkodása és Bánffy Dezső báró miniszterelnöksége alatt.”¹¹⁹

Az itt ünneplő közönséghez csatlakozott a szkolei kerület vezetője, aki a galíciai osztrák hatóság üdvözlését jött tolmácsolni. Az ünnepély lefolyása az eddigiek mintájára történt, a miniszterelnök és kísérete felvonult. Hlatkovics Bertalan alsóvereckei görögkatolikus parókus pedig előbb magyarul, majd pedig ahogy a fent maradt iratok is lejegyezték, rutén nyelven tartott beszédet. Ezt követően a miniszterelnök beszéde következett, mely ezután átadásra került az obeliszk, amit nagyobb ováció fogadott, mint az eddigi emlékműveket. Az összegyűlt tömeg rögtönzött műsort adott elő, ahol rutén népi énekek hangzottak el, amelyet népi táncuk követett.¹²⁰

A két emlékmű fogadtatása és a rutén lakosságból előtörő ováció véleményem szerint azt a képet tükrözi, hogy Firczák püspök útmutatása és a görögkatolikus egyház munkájának köszönhetően a görögkeletű kisebbségében kialakult az az érzet, hogy ők is a magyar nemzet részét képezik, és hogy mindig szerves részét képezték a magyar történelemnek, melynek alakulásában ők is szerepet játszottak.

¹¹⁹ KÖVÁRY 1897. 130–132.

¹²⁰ Sz. n.: Munkács ünnepe. *Pesti Napló*, 1896. július 20. 198. sz. 1–2.; Sz. n.: Ünnepek a határszélen. *Pesti Napló*, 1896. július 21. 199. sz. 4–5.; Sz. n.: A millennium. *Pesti Napló*, 1896. július 23. ; Sz. n.: A határszélen. *Pesti Napló*, 1896. július 28. 206. sz. 1–2

III. FEJEZET

A FIR CZÁK PÜSPÖKÖT ÉRT KRITIKÁK

A MILLENNIUMI ÜNNEPSÉGEK TÜKRÉBEN

3. 1 A munkácsi zsidók Firczák püspökkel kapcsolatban megfogalmazott kritikái

A millenniumi ünnepségekről szóló írások tanulmányozása közben azt tapasztalhatjuk, hogy az ország minden pontján hatalmas ovációval fogadta a közönség az átadott emlékhelyeket, de ha jobban beleássuk magunkat a korabeli forrásokba, akkor találhatunk több olyan esetet is, mely az északkeleti határszélen zajló hazafias hangvételű eseményekre árnyékot vetett. A munkácsi millenniumi ünnepségek idején sajátos álláspontot alakított ki a helyi ortodox zsidóság, amely Firczák püspökkel is vitába keveredett.

A millenniumi ünnepségek egyik botránya a munkácsi zsidósághoz köthető. Az 1896. július 18-án Munkácsra érkező Erdély Sándor igazságügy-miniszter előtt minden intézmény képviselői tisztelegtek, kivételt képeztek a zsidó hitközség képviselői. Amennyiben csak a felszínt vizsgáljuk, kijelenthető, hogy ennek oka abban rejlett, hogy a reformirányzatot követők csoportja és a többségi haszidok¹²¹ nem tudtak megegyezni a delegáció összetételében, ezért egymás lejáratásába kezdtek a miniszter előtt, aki úgy döntött, hogy nem fogadja a hitközség képviselőjét.¹²² A tisztelgés elmulasztása nem csupán udvariatlanság volt, hanem a haza elleni üzenet, az állam iránti lojalitás hiányát sugallata. A munkácsi zsidókat a fővárosi liberális lapok hazafiatlansággal vádolták. Szabolcsi Miksa, a neológ *Egyenlőség*¹²³ szerkesztője szerint e cselekedetükkel és hozzáállásukkal egész Magyarország zsidóságára szégyent hoztak.¹²⁴

Ha elkezdjük részletesen vizsgálni az esetet és figyelembe vesszük a zsidó hitközségben bekövetkező változásokat, láthatjuk, hogy a probléma sokkal összetettebb és nem csak a millenniumi ünnepségsorozatból fakad.¹²⁵ Az első ilyen felmerülő bonyodalom a XIX–XX. század fordulóján megjelenő és egész zsidó hitközséget érintő *cionizmus*.¹²⁶ A cionizmus több problémát is felvetett. Az egyik a zsidóság és a magyar állam viszonyának kérdése volt. Az északkelet-magyarországi haszid közösségek viszonyát az állammal eddig is kényes kérdésként tekinthetjük, a cionizmus

¹²¹ A haszid elnevezés a „heszed”, „jámország”, héber szóból származik. Vö. PREPUK Anikó: *A zsidóság Közép- és Kelet-Európában a 19–20. században*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997. 66.

¹²² POPOVICS Béla: *Munkács kultúrtörténete a korabeli sajtó tükrében*. Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, Munkács, 2005. 90.

¹²³ Az *Egyenlőség* című magyar nyelvű hetilap 1882 és 1938 között jelent meg Magyarországon. Alapította Bogdányi Mór. Interneten: <https://mek.oszk.hu/04000/04093/html/szocikk/11141.htm> [Letöltés ideje: 2022.04.20.]

¹²⁴ SZABOLCSI Miksa: Akikért szégyellnünk kell magunkat. *Egyenlőség*, 1896. július 24. 30. sz. 7–8.

¹²⁵ MISLOVICS Erzsébet: Rabbik, irányzatok, közösségek. In *Zsidók Kárpátalján, történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Szerk.: BÁNYAI Viktória – FEDINEC Csilla – KOMORÓCZY Szonja Ráhel. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 56. (Továbbiakban: MISLOVICS 2013.)

¹²⁶ A cionizmus célja, hogy a világ különböző országaiban élő zsidóság visszatérjen ősei földjére. Cionizmus: Interneten: <https://www.hitgyulekezete.hu/lexikon/cionizmus>. [Letöltés ideje: 2022.04.20.]

elterjedése után ez csak romlott, például a munkácsi Sapira-dinasztia¹²⁷ nyíltan eltiltotta híveit a millenniumi ünnepektől.¹²⁸ A munkácsi hitközségnek nem csak a cionizmus tanainak terjedése okozott kellemetlenséget, sőt e zsidó nemzeti mozgalom eltörpül az adminisztratív munka mulasztásából fakadó komplikációk mellett, amelynek okán a hitközség élére megválasztott Cvi Hirs Sapira nem tekinthető rabbinak, a hitközség pedig megalakítottnak.¹²⁹

Az *Egyenlőség* hetilapban megjelenő írások, hol bírálták, hol védték az érintett munkácsi hitközséget. Ez a jelenség legnyilvánvalóbban Szabolcsi Miksa írásaiban érezhető, hiszen ő az, aki elsőként emelt szót a Munkácson történetek után, de védelmükre is ő sietett. Az általa kiadott cikkekből kaphatunk képet, hogy miként szólaltak fel az érintett vallási vezetők, mivel magyarázták tettüket.

A munkácsi zsidók a felmerülő hazafiatlanság vádját is tagadták. Az ortodox sajtó visszautasította a vádakot, ők a zsidóság reformereit tartották hibásnak, amiért ők akarták képviseltetni magukat a delegációban, és ezzel zavart keltettek. A *Zsidó Híradóban*¹³⁰ Firczák Gyula neve merül fel, mint „fő bűnös” az ügyben. A zsidókhöz való hozzáállását kritizálták: „Firczák püspök ur, ki, örömmel elősmerjük, hazafias, tán a leghazafiasabb görög katolikus főpap és a magyarság iránt kiváló nagy érdemei vannak, de tolerancia dolgában, ez egyszer legalább, bizonybizony nagy hiányosságot mutatott” – írják róla. Ugyanis a zsidók azon ajánlata, hogy dr. Farkas József rabbi jelöltet írják be a felszólaló egyházi képviselők listájába, elutasításra került, mivel a munkácsi zsidóság még mindig nem fogadtatta el alapszabályzatát. Ekkor a zsidók képviselete a főispánhoz fordult, aki szintén elutasítóan válaszolt, arra hivatkozva, hogy hogy nem akar az ügyből kabineti kérdést és maga számára kellemetlenséget okozni, főként nem akar Firczák Gyulával emiatt egyházi vitába bocsátkozni.¹³¹

A liberális lapok nem csak a tiszteletadás elmulasztása miatt fejezték ki nemtetszésüket, hanem a zsidóság részvételi aránya miatt is, amely csekély volt a munkácsi ünnepeken; ezt a zsidókban felmerülő hazafiasság hiányának tulajdonították. Erre válaszul sajtókiadványaikban folytatták Firczák püspök bírálását. Egy 1896. július 31-én megjelenő cikkükben azt állították, hogy a püspök kijelentette, hogy a munkácsi ünnepélyen kizárólag a görögkatolikus egyház szólalhat fel, és a reformátusok jelenlétét és szóhoz jutását is csak nagy nehezen fogadta el. Mindezt azzal próbálták meg alátámasztani, hogy Meszlényi Gyula szatmári római katolikus püspök ezen oknál fogva, Firczák

¹²⁷ Sapira-dinasztia – galíciai származású, ortodoxia védelmét előtérbe helyező, zsidó család. A haszid jesivák élére kerülő „rebe” (a rebe személye, egyénisége, tudása határozta meg az oktatás menetét) évtizedeken keresztül Sapira családból került ki. Befolyásuk kiterjedt Munkácsra, Mezőkaszonra, Tiszabogdányra, Köblére, Ungpinkócra. Vö. MISLOVICS 2013. 57.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ SZABOLCSI Miksa: Akikért szégyellnünk kell magunkat. *Egyenlőség*, 1896. július 24. 30. sz. 6.

¹³⁰ *Zsidó Híradó* — orthodox zsidó felekezeti lap. Budapesten, 1890-ben indult meg. A lap rövid fennállás után megszűnt. Vö. *Magyar Zsidó Lexikon. Az 1929-ben Ujvári Péter szerkesztésében megjelent kötet internetes változata*. Szerk.: NAGY Péter Tibor. OSZK MEK Osztály, Budapest, 2006. Interneten: <https://mek.oszk.hu/04000/04093/html/cimszo.html#ZS>. [Letöltés ideje: 2022. 04 23.]

¹³¹ MARDOCHAI Hajehudi: A munkácsi zsidók magukiselete. *Egyenlőség*, 1896. július 31. 31. sz. 8.

tiltása miatt nem jelent meg az eseményen. Így végül azt nyilatkozták, hogy a zsidóság jelen kívánt volna lenni és fel is szólalt volna, ha megkapják az engedélyt.¹³²

1. ábra. Haszid zsidók¹³³

Szabolcsi Miksa több írást is publikált az *Egyenlőség* hetilapban a zsidó jelenlét bizonyítására. Ezek segítségével próbálta cáfolni a zsidóságot ért vádakat. Állítása szerint a munkácsi zsidóság annyira demonstrálni akarta a magyarság iránti lojalitását, hogy képesek voltak feláldozni a *tisá böávot*, feldíszítették házaikat, ünneplő ruhába öltöztek. A *tisá böáv* a judaizmus legfontosabb gyásznapja, amikor is az öröm megnyilvánulásának minden fajtája szigorúan tilos.¹³⁴ A Budapestről érkező tudósítók csupán azért nem vették észre őket, mert az ott élő zsidóság öltözetében és nyelvében annyira hasonult a keresztényekhez, hogy nehéz őket megkülönböztetni, kevés a jiddisül beszélő, kaftánt viselő közöttük.¹³⁵ De az *Egyenlőség* és Szabolcsi Miksa állításai nagy valószínűséggel nem állták meg a helyüket, még 1933-ban is arról publikáltak dokumentumfilmet, hogy a munkácsi haszidok még a millennium után 40 évvel se mondtak le öltözükről. Ha 1896. július 19-én a budapesti tudósítók nem láttak kaftános, jiddisül beszélő zsidókat, az csak azért lehet, mert nem

¹³² MARDOCHAI Hajehudi: A munkácsi zsidók magukviselete. *Egyenlőség*, 1896. július 31. 31. sz. 8.

¹³³ Forrás: Прикарпатський художник Ярослав Пстрак. 2016. Interneten: <https://sverediuk.com.ua/prikarpatskiy-hudozhnik-yaroslav-pstrak/>. [Letöltés ideje: 2022. 04. 26.]

¹³⁴ Három gyászhét és Tisá böáv. באב תשעה. Interneten: <https://zsido.com/holidays/tisabeav/>. [Letöltés ideje: 2022. 04. 26.]

¹³⁵ Sz. n.: A munkácsi emlék-ünnep. *Pesti Hírlap*, 1896. július 20. 198. (6316.) sz. 1–2.

voltak ott.¹³⁶ A munkácsi zsidók esete is bizonyította, hogy az emlékezetpolitika eltérő értelmezése konfliktusok felbukkanásával járhat.¹³⁷

3. 2 Firczák püspök a galíciai rutének keresztútjában

Amíg a vereckei emlékhelyek felavatásában az ott élő rutén ajkú lakosság is kivette a részét, addig a hegyszorosától kicsit távolabb, a *Дило*¹³⁸ című lebergi rutén napilap megjelentette a galíciai rutének nyilatkozatát, amelyben hangot emeltek a magyarországi rutén testvérek elnyomása, erőszakos magyarosítása ellen.¹³⁹ Az Ivan Franko tollából származó nyilatkozat Zichy Antal országgyűlési képviselő, a Goethe-szoba megnyitásakor elhangzott beszéde bírálataival kezdődik. Ebben azt állította, hogy a magyarok türelmes emberek és semmiképp nem sovíniszták. Az ukrán költő és mellé szegülő mintegy 45 személy ezen állítások megcáfolásába kezdett és az általuk felhozott érveket több évtizeddel korábban történő eseményekkel próbálták alátámasztani.¹⁴⁰

Az általuk megjelentetett felhívást válasznak szánták. Nem csak Zichy Antal szavait szerették volna megcáfolni, hanem „Magyarország északi részén élő 500 000 ruszint” is oltalmuk alá szerették volna venni, megvédeni „a magyar zsarnokságtól”. Bár az 1896. június 15-én megjelenő cikk a millennium évében zajló erős „magyarosítás” ellen irányul, a szerzők még sem innen eredeztették a magyarok ruténellenes megnyilvánulásait. 1896-hoz képest csaknem 400 évet ugranak vissza a múltba és a XVI. században keresték a probléma forrását, amikor is a cikk írói szerint megkezdődött a rutének üldözése, elsősorban az ortodox hitük miatt. Ezen az állapoton az egyházi uniók – mint például az 1596. évi breszti és az 1646. évi ungvári unió – csak rontottak. A rutének üldözése fent maradt egészen Mária Terézia uralkodásáig, amikor is az uralkodónő intézkedéseivel megkönnyítette az itt élők életét, és hozzájárult a független Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye létrehozásához (1771).¹⁴¹ A nyilatkozat aláírói – rövid kitérő után – visszatérnek sérelmeik folytatásához. A rutének elnyomásának újabb hullámát 1825-től eredeztetik, amikor is megalapításra került a Magyar Tudományos Akadémia, de elnyomó jelleget láttak az 1844-ben bekövetkező magyar nyelv államnyelvé tételében is. Az 1848–1849. évi események felüdulést hoztak, a rutén kultúra újra felfelé ívelt, de az 1867-ben bekövetkező osztrák-magyar kiegyezés soha nem látott magyarosítást

¹³⁶ VARGA Bálint: *Árpád a város fölött. Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon.* MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2016. 165–166.

¹³⁷ GILLIS, John R.: *Memory and Identity: The History of a Relationship.* In: *Commemorations: The Politics of National Identity.* Ed. Gillis, John R. Princeton University Press, Princeton, 1994. 5.; DABROWSKI, Patrice M.: *Commemorations and the Shaping of Modern Poland.* Indiana University Press, Bloomington, 2004. 6.

¹³⁸ A *Дило [Tett]* az első ukrán irányultságú napilap. 1880. január 1-jén alapította Lembergben Volodimir Barvinszkij vezette csoport. A napilap célja a Galíciában élő ukránok jogainak védelme volt. *Дило*, 1. (13.) сьчня 1880. 1.

¹³⁹ Sz. n.: *Millennium ellen. Pesti Napló*, 1896. július 21. 199. sz. 3.

¹⁴⁰ ФРАНКО Іван: І ми в Європі. Протест галицьких Русинів проти мадярського тисячоліття. *Житє і слово*, 15 іюня 1896. 2–3. (Továbbiakban: ФРАНКО 1896.)

¹⁴¹ ФРАНКО 1896. 2–3.

hozott magával, eltörlésre kerültek azon a nyelvi és kulturális téren nyert eredmények, amelyeket a rutének neoabszolutizmus idején szereztek.¹⁴²

A nyilatkozat arra is kitért, hogy a kiegyezés után erőszakos „magyarosítás” kezdődött, amelynek következtében a rutén értelmiség és papság elmagyarosodott, így a nemzetiségét megőrző parasztság hamarosan felőrlődik. Ezzel elérkeznek a nyilatkozat azon pontjára, ahol megnevezték a magyarosítás vezér alakjait, a rutének elnyomásának fő bűnöseit: Vályi János eperjesi, Drohobeczky Gyula kőrösi és Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus főpásztorokat. Az első két személyt pusztán megnevezték, azonban Firczákot bírálták is. Ugyanis a nyilatkozat szerint Firczák püspöki felszentelésekor azt mondta, hogy abban bízok, hogy az az 500 000 lélek ki most keze alá került, mind igaz és hűséges magyar lesz. A nyilatkozat ezzel magyarázta, hogy „elnyomás” alatt élt a Bereg megyei rutén lakosság, ennek okán prédikáltak magyar nyelven a görögkatolikus papok.¹⁴³

A tiltakozó nyilatkozat mögött ott találjuk a lemergi „Ukrainai-Orosz Akadémia” tagjait. A cikkhez mintegy negyvenhatan adták nevüket és aláírásukat, köztük Romancsuk Gyula, a bécsi Reichsrath képviselője. A nyilatkozat amellet, hogy a rutének pártfogásáért íródott, tiltakozott a millennium megünneplése ellen is. A következő mondatokkal zárult: „Nem szűnünk meg. A cél minden törvényes módon fölkelteni magyar-orosz testvéreinkben az orosz nemzeti érzést abban az erős hitben, hogy a brutális erőszak uralma sehol sem lehet tartós.”¹⁴⁴

Megfelelnek a valóságnak ezen állítások és a Kárpát-medencében élő rutének erőszakos magyarosításként élik meg a millennium évében végbemenő magyar nemzeti identitás megerősítését? A korabeli orgánumok vizsgálata e képet jelentősen árnyalják. A munkácsi emlékoszlop avatását követő események a rutén kisebbség által sűrűn lakott helyszíneken zajlottak. A vendégek első útja Alsóverecskére vezetett. Itt rutén ünnepi öltözetbe felsorakozott gyermekkórus várta az ünnepi tömeget. A magyar köszöntő után mindenki meglepetésére magyar énekekkel fogadták a vendégeket. A Volócon megálló különvonat, amely a több előkelő hölgyet szállított szintén magyar fogadtatásra talált a rutén lakosság körében. De nem csak a fogadó bizottság adta tiszteletét az ezredévi ünnepélynek, hanem az egész község együttesen: „a fellobogózott házak előtt az ünneplőruhába öltözött nép sorfala közt vonultak” – írja a Budapestről kiküldött tudósító.¹⁴⁵ A Vereckei-szoros emléktáblájának elhelyezése során is lelkesen, magyarul éljenző tömeg követte az eseményeket, a beszkidí ormon sem volt más a helyzet.¹⁴⁶

¹⁴² Sz. n.: Rutének a millennium ellen. *Pesti Napló*, 1896. július 19. 197. sz. 3.; Sz. n.: Millennium ellen. *Pesti Napló*, 1896. július 21. 199. sz. 4.

¹⁴³ ФРАНКО 1896. 4.

¹⁴⁴ Sz. n.: Millennium ellen. *Pesti Napló*, 1896. július 21. 199. sz. 4.

¹⁴⁵ Sz. n.: Ünnepe a határszélen. *Pesti Napló*, 1896. július 21. 199. sz. 4–5.

¹⁴⁶ Sz. n.: A millennium. *Pesti Napló*, 1896. július 23. ; Sz. n.: A határszélen. *Pesti Napló*, 1896. július 28. 206. sz. 1–2.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás célja volt Firczák Gyula munkácsi püspök (1891–1912) politikai és társadalmi szerepvállalásának bemutatása a millenniumi ünnepek tükrében. Dolgozatomban elsősorban a munkácsi püspök azon tevékenységét mutattam be, amelyet a magyar honfoglalás ezeréves évfordulójára rendezett Ung és Bereg megyei eseményeken töltött be. Céлом elérése érdekében számos sajtó- és levéltári forrást sikerült összegyűjteni és feldolgozni.

A munka első fejezetében Firczák püspök életének főbb eseményei kerültek feldolgozásra. Születésétől püspöki kinevezéséig számos, szakirodalmi munkából már ismert eseményt vettem alapul, melyeket sajtó- és levéltári forrásokkal kiegészítve próbáltam részletesebben bemutatni, új adalékokat a felszínre hozni. Így a munka első fejezete a munkácsi püspök születését követő időszakkal, családi hátterével, tanulmányaival, pappá szentelésével foglalkozik. Politikai pályafutását az 1865-ös országgyűlési választásokon való részvételétől a képviselőház közoktatásügyi bizottságában betöltött elnöki tevékenységéig követem nyomon. Ennek kapcsán megállapítottam, hogy az ifjú Firczák Gyula politikai tevékenysége a kiegyezés előtt vette kezdetét. Az 1865. évi országgyűlési választásokon annak az ellenzéki ruszin körnek a támogatója volt, amely az Adolf Dobránszky vezette oroszbarát (ruszofil) tábor köré tömörült. Az egyházi ranglétrán való emelkedésével párhuzamosan Firczák annak a magyarbarát ruszin felsőpapságnak a tagja lett, amely Északkelet-Magyarországon a dualizmus rendszerének stabil támaszának számított. Erről tanúskodik, hogy 1887-ben a Szabadelvű Párt színeiben jutott be a magyar törvényhozás képviselőházába. A magyar kormány és az uralkodó bizalmának jeleként értelmezhető, hogy Pásztélyi Kovács János püspök halálát követően Firczákot nevezték ki munkácsi főpásztorrá. Dolgozatomban első fejezete a püspöki kinevezés okainak, menetének, illetve egyházmegyei fogadtatásának feltárásával zárul.

A munka második fejezetében új szemszögből vizsgáltam meg az Ung és Bereg vármegyében zajló millenniumi eseményeket. Firczák Gyula szerepén keresztül bemutatásra kerültek az északkelet-magyarországi millenniumi események. Arra a kérdésre kerestem választ, hogy Firczák püspök millenniumi körlevelei hogyan járultak hozzá és miként befolyásolták az Ung és Bereg vármegyékben zajló eseményeket. Emellett bemutattam, hogy a munkácsi főpásztor milyen szerepet töltött be a központi ünnepsorozatban. A kutatás során körvonalazódott az a nemzetiségi politika, amit Firczák püspök a millenniumi ünnepek kapcsán abból a célból hirdetett, hogy megnyerje a magyar közvélemény bizalmát a görögkatolikus közösség iránt.

A munka harmadik fejezetében arra vállalkoztam, hogy bemutassam miként köthető a Bereg megyei zsidóság és a rutének millenniumi ünnepekkel kapcsolatos álláspontja Firczák püspök tevékenységének megítéléséhez. A Bereg megyei zsidóság igencsak megosztott volt a millenniumi megemlékezéseket illetően. Míg a neológ közösség tagjai támogatták a kormánypárti politikát, addig

az ortodoxok kevésbé bizonyultak fogékonynak a dualizmuskori hivatalos kormányzati politika célkitűzései iránt. A helyi zsidó dinasztiák befolyásáról, az adminisztratív munka mulasztásából fakadó komplikációkról, a hitközségen belül zajló összetűzésekről részletes képet kaptam a korabeli sajtó vizsgálatán keresztül. A másik helyi kisebbség, a hegyvidéki rutén lakosság aktív szerepet vállalt a két, Bereg megyében felállított emlékmű átadásában, hozzájárulva ezzel a millenniumi ünnepek sikeréhez. A helyi magyar és rutén lakosság közreműködése döntő mértékben szerepet játszott abban, hogy Bereg megye kiemelt helyet foglalhasson el az egységes magyar nemzettudat erősítéséért síkra szálló Bánffy-kormány politikájában. A millenniumi ünnepség látszólagos sikerére azonban árnyékot vetettek a Galíciából érkező ellenhangok. A galíciai rutének ellenérzéseit a korabeli magyar orgánusok egy része is szemlélte. A munkácsi haszid és lemergi rutén vezetők egy része éles kritikát fogalmazott meg Firczák püspökkel szemben, aki az északkelet-magyarországi ruszinok legjelentősebb vezetőjeként támogatta az egységes magyar nemzet megteremtését hangoztató millenniumi ünnepségsorozat.

A szakdolgozatom eredményei alapján bátran kijelentő, hogy a kutatás ebben a témakörben folytatható, hiszen számos olyan kérdés van, amit még fel lehet tenni, és amire még nem született válasz.

РЕЗЮМЕ

Метою дослідження було представити політичну та соціальну роль мукачівського єпископа Юлія Фірцака (1891–1912) у світлі святкування тисячоліття. У своїй дисертації я в основному представив діяльність мукачівського єпископа на заходах у комітатах Унг і Берег, організованих до тисячоліття угорського завоювання. Для досягнення мети мені вдалося зібрати й опрацювати низку архівних джерел та джерел взятих з преси.

У першому розділі роботи йдеться про основні події з життя єпископа Фірцака. Від його народження до призначення його єпископом я взяв за основу низку вже відомих з літератури подій, які намагався викласти більш детально та вивести на поверхню нові доповнення, за допомогою архівних джерел та матеріалами преси. Таким чином, у першому розділі роботи йдеться про народження та родинне походження у комітатах мукачівського єпископа, його освіту та посвячення у священники. Я простежив його політичну кар'єру починаючи від його участі в парламентських виборах 1865 року до його президентства в Комітеті Палати представників з питань народної освіти. У зв'язку з цим я виявив, що політична діяльність молодого Юлія Фірцака почалася ще до компромісу. На парламентських виборах 1865 р. був прихильником опозиційного русинського кола, яке зосередилося навколо проросійського (русофільського) табору на чолі з Адольфом Добрянським. Паралельно зі своїм піднесенням по церковній драбині Фірцак став членом дружнього до угорців русинського верховного священства, яке було стійкою опорою системи дуалізму в Північно-Східній Угорщині. Про це свідчить той факт, що в 1887 році він увійшов до палати представників угорського законодавчого органу в кольорах Ліберальної партії. Як знак довіри угорського уряду та правителя можна інтерпретувати те, після смерті Івана Ковача де Пастелія, Фірцак був призначений головним пастором Мукачева. Перший розділ моєї дисертації завершується дослідженням причин і процесу цього єпископського призначення та прийому єпархії.

У другому розділі роботи я розглянув події тисячоліття в комітатах Унг і Берег з нової точки зору. Через роль Юлія Фірцака були представлені події тисячоліття в Північно-Східній Угорщині. Я шукав відповіді на питання, як тисячолітні циркуляри єпископа Фірцака сприяли та вплинули на події в комітатах Унг і Берег. Крім того, я представив роль головного пастора Мукачева в центральній серії церемоній. Дослідження окреслювало етнічну політику, яку єпископ Фірцак проголошував у зв'язку зі святкуванням тисячоліття, щоб завоювати довіру угорської громадськості до греко-католицької громади.

У третьому розділі роботи я взявся показати, як позиція євреїв Березького комітату та русинів щодо святкування тисячоліття може бути пов'язана з судженням про діяльність єпископа Фірцака. Євреї Березького комітату дуже розділилися з приводу вшанування

тисячоліття. У той час як представники неологічної спільноти підтримували проурядову політику, православні виявились менш сприйнятливими до цілей офіційної державної політики в епоху дуалізму. Докладну картину впливу місцевих єврейських династій, ускладнень невиконання адміністративної роботи та конфліктів всередині громади я отримав через огляд сучасної преси. Інша місцева меншина, гірське русинське населення, брала активну участь у відкритті двох пам'ятників, встановлених у Березькому комітаті, тим самим сприяючи успіху святкування тисячоліття. Участь місцевого угорського та русинського населення відіграла вирішальну роль у тому, щоб Березький комітат зайняв чільне місце в політиці уряду Банфі, який виступав за зміцнення єдиної угорської національної свідомості. Проте очевидний успіх святкування тисячоліття був затьмарений суперечностями, що йшли з Галичини. Обурення галицьких русинів спостерігали й деякі сучасні угорські органи. Деякі з русинських лідерів у Мукачеві та лютеранських лідерів Львова висловили різку критику в адресу єпископа Фірцака, який, як найбільший лідер русинів у Північно-Східній Угорщині, підтримував створення «єдиної угорської нації».

За результатами моєї дисертації сміливо можна констатувати те, що дослідження на цю тему можна продовжити, оскільки є багато запитань, які ще можна поставити і на які ще немає відповідей.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

I. PUBLIKÁLATLAN FORRÁSOK

Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár. Bendász-hagyaték.

1. Firczák püspök 2147. számú körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről. Ungvár, 1896. április 13.
2. *Utasítás Magyarország ezer éves fennállásának millenniuma alkalmából a munkács-egyházmegyei gör. kath. népiskoláiban rendezendő iskolai ünnepélyek megtartására.* Ungvár, 1896. május

II. KORABELI LAPOK, FOLYÓIRATOK

3. Bereg
4. Budapesti Hírlap
5. Egyenlőség
6. Fővárosi Lapok
7. Heti Szemle
8. História
9. Nemzet
10. Pesti Hírlap
11. Sürgöny
12. Századok
13. Szegedi Híradó
14. Ugocsa
15. Ung
16. Viador
17. Дело

III. PUBLIKÁLT FORRÁSOK, KORDOKUMENTUMOK

18. KÖVÁRY László: *A millennium lefolyásának története és a millenniumi emlékkötés.* Athenaeum, Budapest, 1897.
19. LEHOCZKY Tivadar: *A beregmegyei görögszertartásu katolikus lelkészséget története a XIX. század végéig.* Grönstein Mór, Munkács, 1904.

20. MEDGYESI SOMOGYI Zsigmond (szerk.): *Magyarország főispánjainak története. 1000–1903.* Ifj. Kellner Ernő, Kő- és Könyvnyomdái Műintézete, Budapest, 1902.
21. THALY Kálmán: *Az ezredévi országos hét emlékoszlop története.* Wigand, Pozsony, 1898.
22. THÚRY József: A Turul madár. In *Turul – A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye.* Szerk.: Fejérpataky László. Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, Budapest, 1886.

IV. MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

23. BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997).* Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum, Budapest, 1997.
24. DABROWSKI, Patrice M.: *Commemorations and the Shaping of Modern Poland.* Indiana University Press, Bloomington, 2004.
25. CIEGER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában.* Különlenyomat a Kárpátaljai Minerva 2000/1. számából. K. n., Budapest–Beregszász, 2000.
26. GERGELY Jenő: Felekezetek és egyházak. *História*, 1996, 5–6. sz.
27. POPOVICS Béla: *Munkács kultúrtörténeté a korabeli sajtó tükrében.* Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, Munkács, 2005.
28. VARGA Bálint: *Árpád a város fölött. Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon.* MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2016.
29. PREPUK Anikó: *A zsidóság Közép- és Kelet-Európában a 19-20. században.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997.
30. ГАДЖЕГА Юрий. *История «Общества св. Василия Великаго» и речью дню 60-летия оть его учреждения.* «Школьной помощ», Ужгородь, 1925.

V. TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

31. CSATÁRY György: Bereg megye és a millennium. In *„Szem látta, szív bánta...” Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok.* Szerk.: P. Punykó Mária. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996.
32. CSATÁRY György: Ung megye és a millennium. In *„Szem látta, szív bánta...” Kárpátaljai néprajzi és honismereti tanulmányok.* Szerk.: P. Punykó Mária. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1996.
33. DÁVIDHÁZI Péter: A nemzet, mint res ficta et picta keletkezéséhez. *Holmi*, 2001.

34. GILLIS, John R.: Memory and Identity: The History of a Relationship. In: *Commemorations: The Politics of National Identity*. Ed. Gillis, John R. Princeton University Press, Princeton, 1994.
35. KLESTENITZ Tibor: A magyar liberális főpapok és XIII. Leó az egyházpolitikai küzdelmek idején. *Magyar Tudomány*, 2013, 5. sz.
36. MAROSI István: „...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...”. *Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza–Beregszász, 2019.
37. MAROSI István: A honfoglalás millenniuma és a Munkácsi Egyházmegye. In *Hajdúdorog, 1868–2018. Tanulmányok és források a magyar görögkatolikusok történetéhez*. Szerk.: Végheő Tamás. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2019
38. MAROSI István: Firczák Gyula (1836–1912) munkácsi püspök élete és munkásságának súlypontjai. *Acta Beregsasiensis*, 2010, 2. köt.
39. MISLOVICS Erzsébet: Rabbik, irányzatok, közösségek. In *Zsidók Kárpátalján, történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Szerk.: BÁNYAI Viktória – FEDINEC Csilla – KOMORÓCZY Szonja Ráhel. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.
40. MOLNÁR Ferenc: The Life and Work of Stefan Pankovych, the Bishop of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo. *Rusin*, № 64.
41. MOLNÁR Ferenc: Vázlatok Pásztélyi Kovács János munkácsi püspök (1874–1891) életéről. In *Szabad nemzet szabad hazában. Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára*. Szerk.: Varga Zsuzsanna – Melkovics Tamás. L’Harmattan, Budapest, 2021.
42. SINKÓ Katalin: Árpád kontra Szent István. *Janus*, 1989.

VI. DIGITÁLIS ADATBÁZISOKBÓL ÉS A VILÁGHÁLÓRÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

43. A cionizmus. Interneten: <https://www.hitgyulekezete.hu/lexikon/cionizmus>. [Letöltés ideje: 2022.04.20.]
44. Az *Egyenlőség* című magyar nyelvű hetilap. Interneten: <https://mek.oszk.hu/04000/04093/html/szocikk/11141.htm> [Letöltés ideje: 2021.04.20.]
45. Ekténia - Interneten: Magyar Katolikus Lexikon > E > Ekténia. <http://lexikon.katolikus.hu/E/ekt%C3%A9nia.html>. [Utolsó letöltés: 2022.04.26]

46. Három gyászhét és Tisá böáv. *השבעה וצב*. Interneten: <https://zsido.com/holidays/tisabeav/>. [Letöltés ideje: 2022. 04. 26.]
47. *Magyar Zsidó Lexikon*. Az 1929-ben Ujvári Péter szerkesztésében megjelent kötet internetes változata. Szerk.: NAGY Péter Tibor. OSZK MEK Osztály, Budapest, 2006. Interneten: <https://mek.oszk.hu/04000/04093/html/cimszo.html#ZS>. [Letöltés ideje: 2022. 04. 23.]
48. Nagyprépost - Interneten: *Magyar Katolikus Lexikon > N > Nagyprépost*. <http://lexikon.katolikus.hu/N/nagypr%C3%A9post.html>. [Utolsó letöltés: 2022.04.23]
49. PIRIGYI István: *Roskovics Ignác nagyprépost*. Interneten: <https://www.byzantinohungarica.com/index.php/roskovics-ignac-1822-1895>. [Utolsó letöltés: 2022.04.29]
50. Прикарпатський художник Ярослав Пстрак. 2016. Interneten: <https://sverediuk.com.ua/prikarpatskiy-hudozhnik-yaroslav-pstrak/>. [Letöltés ideje: 2022. 04. 26.]

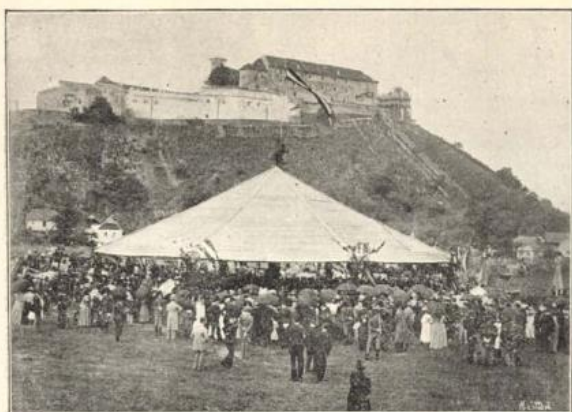
Mellékletek

1. melléklet: A munkácsi ezredévi emlék alapkövének letétele¹⁴⁷

¹⁴⁷ Sz. n.: A munkácsi ünnep. *Vasárnapi Újság*, 1896. július 26. 30. sz. s. p.

2. melléklet: Jelenetek a munkácsi emlékoszlop felavatásáról¹⁴⁸

A sátor, a hol Erdélyi miniszter ünnepi beszédét tartotta.
(A vár jobb sarkán az emlékhő építkezése látszik.)

Háthegységi ruthének az ebéd kiosztásánál.

Kászonyi magyarok a tiszaháti járásból.

Tökési ruthének a közös ebédnél.

Nagy-dobronyi magyarok.

Felső-vecsekői ruthének a szolyvai járásból.

A MUNKÁCSI EZREDÉVI ÜNNEPÉLYRŐL. — Paur Géza pillanatnyi felvételei.

¹⁴⁸ Sz. n.: A munkácsi ünnep. *Vasárnapi Újság*, 1896. július 26. 30. sz. s. p.

3. melléklet: Erdély Sándor igazságügyi miniszter a Vereckei-hágón¹⁴⁹

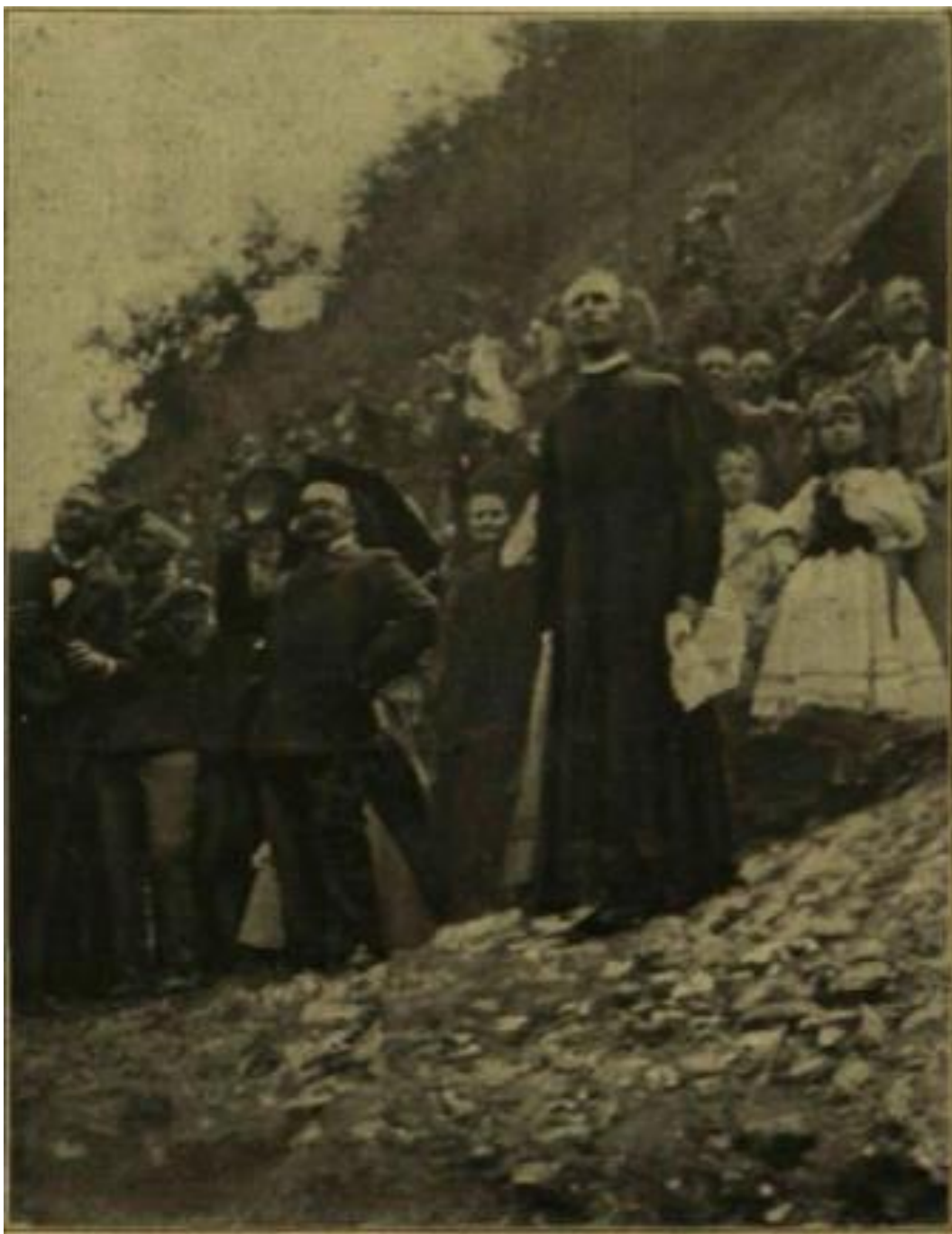
¹⁴⁹ Sz. n.: Az ünnepi vendégek kirándulásai munkácsról. *Vasárnapi Újság*, 1896. július 26. 31. sz. s. p.

4. melléklet: Halaktovics Bertalan esperes beszédet tart a beszki határoszlop előtt¹⁵⁰

¹⁵⁰ Sz. n.: Az ünnepi vendégek kirándulásai munkácsról. *Vasárnapi Újság*, 1896. július 26. 31. sz. s. p.

4. melléklet: Fankovics Antal beszéde a Vereckei-szorosnál¹⁵¹

¹⁵¹ Sz. n.: Az ünnepi vendégek kirándulásai munkácsról. *Vasárnapi Újság*, 1896. július 26. 31. sz. s. p.